Shri Raghunath Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४२८०

Title मीमांसा वार्तिकं

Author श्री कुमारिल स्वामी

Extent ३४ Age ब

Subject पू. मीमांसा शास्त्रं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अ॰२पा॰३

॥राम॥बी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रयोजने
मुकत्उ मंषो गा कर्मांतिरं ... प्यो गा ... शेष नूत

हा २ प ३

ॐ नमः शिवायै॥ गुणत्वाज्ज्योतिष्टोमे प्रथमं बृहद्रथंतरवैककाम्ये एव साधनत्वेन चोदिते ततश्च मंश्रूयते यदि रथंतरसामा
सोमः स्यादिति। तत्र सगुणे कर्म श्रूयमाणे संदिह्यते किं कर्मांतरं ज्योतिष्टोमादुत तस्यैव गुणो गुणविधानं प्रति रथंतरावच्छिन्नस्य
निमित्तार्थं श्रवणमिति। तत्र एतत्प्रसिध्यर्थमिदं विचारयितव्यं किमयं रथंतरसंयोगो रथंतरसामशब्दस्य नाममात्रसंयोगः इति। तत्र सिध्य
र्थमप्येतच्चिंतनीयं किं क्रतुविशिष्टं रथंतरमुत रथंतरविशिष्टः क्रतुरभिधीयते। तत्र यद्यपि शब्दोपर्वं वादिनिमित्तंबुद्धतीयते तस्य
चोदिश्यमानत्वाद्विश। अतः विशेष्यत्वाद्गोनावकल्प्यते तत्र वै निमित्तार्थत्वमेतस्य यद्वदिया द्वगार्यं प्रत्येष्यते तादृश्यमुक्तं तच्चिद्र शापि
विज्ञाये ते श्रुतप्राप्तिपक्षे केवलाद्विधानं नमापद्यते निमित्तत्वमपि वक्यादृशस्येह श्रूयते यदि तादृशो ज्योतिष्टोमस्तत्र सध्ये वगुणार्थेन श्रु
नाः श्रवणमिति गम्यते। यदि तु तादृक्तु न भवति ततस्तादृशत्वमापाद्यति निमित्तीकर्तव्यः। ... वं या द्वप्राकृतानि मित्तमेव नोपजायते
नवनितान्निमित्तस्यापि विशेषणं यथा त्वाविकरणे वक्ष्यते ... मत्वा विधाविशेषणमिति तस्मान्नाविशिष्टा तु वा हृदो महति किं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

[न१] [ग२ णमानर्थकियान्नदं२]

सं॰आ॰द्वि अणाद्दते सामर्थ्येवंनत्सामर्थ्यो विनासमासो वकल्प्यते इरपुतेवासावग्रेति सर्थस्या पत्यमिज्ञानौ अथ कस्मादिस स्वरथं रसामक्तः
पत्नेन क्रियते नशकामेवंकर्तृसाद्दा द्विहितस्रो त्रसंवंधिसमानं तरावि रोधात् । इदं हि कृतवंसधेन अमाशी सित्ये न त्थायेन सोऽधे
वतरतित्ता यज्ञादीनिद्रुतस्रो ऽसाद्दा द्विधीयंते तात स्मर्द्धिलवंति अथ तूरेऽप्रत्यस्त्रा शिष्टं रथंतरं तेन्यमद्वो इ कप्रा प्रेम्यो वलवंतरं नव तीव्य
दोषः । एवं वा त्र्यपदार्थं चिधानानत्यथा नो वङ्गवीहि रवग्रहीष्यते अथ यथा द्युपसर्पनर्जनपरत्वं त्नो हितो छीषा दिवो क्यवेद गत्यापरि
गृहीते हीत्यादि वग्रहन्नाप्तता विधानेन समहेतद् एवं वा क्यंत तृप्तस्त्रा पि रिरथंतरा विधानं वा ने का वाद एवं मावना । धितेवा वि पिनेवा निस्रार्थं मे २
। सोमस्यादितिवो वानंतर्या न्न इतवद्ये त्यातेवा विज्ञायते रथंतरसाम च कर्तव्यता अद्यवह्नितकल्पान्तर्यवस्याः सोमशहेन च अकातिनी
लिंगेन ज्योतिष्टोमप्रकृतौ रेकाहीयं न विष्यातितस्माश्च कर्मविधि इहमेव नापप्य कार्यदेशीय तियादि रथंतर सामे त्यस्य शब्दस्य कोऽर्थ
इत्यादि नप्रनाग्रता । विशेषरता स्ये वक्त तो वा क्ये वा नां गा वां तार प्रष्ठी करणे न त्या न विष्यातियघापि च महावाक्ये सु वांतरवाक्या त्व प्रमा

[वा२] [रिव२] [म१]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तावच्छ्रामंथकरणादर्थांतरसामवस्यवचनांतरेण प्राप्तोर्थ दिशाहे नवप्राप्नोपेन्न मि मित्तत्वप्रतीतेः ग्रहणग्रता विशेषस्य च प्रयोगे। ॥ नच
नेतग्रहणादुत्तीयसाव विरोधिना गुणांतरेणी नवरोधार्थ तद्रसानिर्गुणार्थेन पुनः श्रुतिरित्य कर्मांतरं एवं सिद्धांतं प्राप्तं श। इदं नवा
वस्य सोवः श्रुत्यं एतत्रापरिशुध्यते कर्मांतरमिति। अतः समासस्तनिसमर्थ्येनत्वापीष्टं। विशेषणे विशेषणं च्छव छेदुं द्योति सोमेव नाभित
गुणस्वार्थो संयोगइति हि पूर्व कर्माविसंबद्धो गुणो भेदकस्त्यक्तः। रसवजीवीर्घर्थसद्भावेस्यया दिशाद्धोप वं चेनानि मित्तैगमयेतरथे
नरथंतरसद्भावा उपसर्जनत्वाश। नाति च क्रतुविशिष्टं रथंतरमिहद्द्रतीयते। येन न दैवानि मित्तं कल्प्योतेन च तत्र क्रतुना अछेदेत्वं शक्य
ते अव्यया पि विधमानत्वादेवं ह्मितत्वाछिद्यते यदि रथंतर मस्येवसामेति। नचैवं संभवति। तस्माद्वरपमेवं कर्तव्यं यदि रथंतरमेव
स्यसामेति नचैवं भात्मकं त्वं द्योतिष्टोमस्या यस्य वा यज्ञस्यावगतंय न्नि मित्तं न वेशास्त्रतो निमित्तप्रतीतिं परित्यज्यतं दध्यात् उप
पत्या केवलरथंतरसाम कर्मांतरविधिर व्यवसीयते मैकं। इति तत्सर्वं वरकर्तुं बंधन्नरसत्वामात्रं विशेषणं मव्याप्तकत्वाश। नविशे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णं तथा ग्रर्थोसंभवाद विवक्षितेमहावाक्ये वाक्यसृयणं विधिसंभवेखा धः परित्यागा द्धरमध्याहन्यप्रकरणमितिमत्वायदिवा
ग्रथवायदिरोचेते तिदर्शयतितत्र कर्तव्यतां मघादाक्षिप्ता यागस्वउवेः प्रमाणवा नेवाध्याहारशतिन्त्रमनी षिकामात्रमति क्षितं। ग्रथ्याह
ताराद पिष्ठपदहते रेष्ठावच्य वक्षितकल्पनतयालघीयसीधर्मा मावंञवा धादिति मत्वा पदिशा लिंडितेप्युदाहृत्यपर्यानरं विकल्पस्य
सु ४ तिपारधुदह्रों तस्यैवासिद्धेः कथंवुतारति पृच्छति पत्य येमस वंधःकामप्रवेदनेलिंडि श्रा प्रेष्ठं पयतीति सिद्धादाविवरणं। तवेचवाक्या।
र्थोनवतियघेडवा पवाग्निरग्रहा रग्रहीउ मिष्ठेऊ यंतरसामानं कउंकुर्याति विनतग्रयदिराद्वराहितसोमःस्यादिति। प्रहृदयं विधायक
प्रकाव ग्रह्नीयादिति एतत्रुयघध्यानिधायकंतथापिघोयोह्नियदि छातिसतत्रकरोतीत्येवं विधिफलंलक्षतो ग्रथनेकामाबधुक्तमुपातंयग्राम
वंस्याहितयेवालि ङिवास्पतिनिनेवच्च वक्षितकल्पना मीमांसकपदो येवश्वलवंत्र रशतिमघानोग्रवाह्वेउहेंउमनो लिंगिलुपलक्षणा
तवसोमःस्यादितिर्हे नोलिङग्रह्नीयादितिविघावेवतेतैतद्रक्रमवादीतरयंतरसामसोमहेतुकेनेडवायवाग्रं रथयज्ञारा ह्नीयादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१४

तंत्र॰ निनवा क्रियमाणे सो हेतुत्वं प्रतिपद्यत इत्यर्थो विहितो भविष्यति ति अथवा हेतुमति शक्ष्नोयादिति लिङ्‌ सोमा स्यादि तु विधावकृ
मापि वसोमस्य हेतुत्वं हेतुमदात्नेपारं सं निवेशः भविष्यति तत्र प्रयोगो ग्रहाणां विशेषकारणात् सोमयागः कर्तव्य इति। पदिशद्धपरित्या
गोऽध्याहारकल्पना। एवं च तेन तरविधौ हेतुहेतुमतो ह्यलिङिति। पद्ममविकल्पसंग्रहश्लोकः सर्वं चैतद्देवस्यापि विकारसिद्धौ वप
वोपयोगः कर्तव्यः इति यदिशद्धपरित्यागोऽप्यध्याहृतः एवं चैवं विधं प्रवितं केवलं निष्पन्नेनानिमित्तेन निष्पाद्यं प्रतिपद्यते। अनरथंतरमसाधनिष्पा
3 ×न्नस्य निमित्तता। युक्ता कारणपर्यायत्वात् निमित्तशब्दस्य मम न तेन किंचिन्निमित्तमथवा क्रतुः स्यादिति एवं विधते। अग्रसामावनतो। २
ति सोम इति ज्ञानसाम्निसामाभावादिति वद्यते तत्र तन्त्रसामाध्यादितरे बलपायामिति कर्मान्तरत्वमिति। पा चैत्वार। सर्वे केवलं
उत नियोति सोमस्य गुण विचारयेन कर्मान्तरम कल्पे वदितेनते नालिगे नरथंतरसामन्वेन हहः रसामवेन चयन्ताग्रता विधिप्रयो
जना यथेष्टधारणं क्रियते। गुणवाक्यवाद्बुद्धिमांतरप्रत्ययसत्येकत्वं विज्ञायते अथवा रथंतरादिविधानाज्योतिषोमस्य गुणवाक्यो
नाक्रतुस्यच वराप्रातः सवने दिग्रहणनानवतिमा © Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri तु लिंग चेदा सा योत नार्थ मुख्येते कथं गुणवाक्य ३

ना

रेवमात्मकत्वंचो। दितमितिनार्थो। तत्त्वंप्रता। एतेनतत्प्रकर्मैकत्वं। यत्तु विशेषणाभावात्सामांतरसापेक्षा विशेषणत्वं बृहद्रथंतरसामेति समासो
नावकल्पतइति। तत्तुच्छम्।। इष्यतेपाक्षिकंवस्तुसंबन्धैवविशेषणं विग्रहे यत्र विशेष्यत्वं नस्यवेहनि [illegible]मित्रता। यदि बृहद्रथं [illegible]तरं नित्यं इत्यो। हि
सोमेत्यमाह्नितं वा स्यात्ततो नन्यवा[illegible]धादपि। यत स्त्वरथंतरोपिइत्यो तिष्ठो मत्रयोगोस्येवततस्तद्व[illegible]वच्छेदमुखेनास्ति विशेषणफलं प्रादि [illegible] व
कारं विना विशेषणत्वंतुद्धिर्नभवति। तत एवमसौ दर्शयितव्योपादिरथंतरसामास्याप्येवेति। वृहज्ज्ञीहिस्वमत्त्वर्थवर्हिर्वा [illegible] भ्रउष्मा। प्रियो [illegible] प॰
यत्रात्रनैवकारस्याकृतसत्तासंबंधकल्पनायां बृयदिरथंतरसामे वैस्यभवति तत्र कोर्थ एव शाद्धस्य तद्द्विरथंतरंयद्यपि सर्वत्र सामतथादि
यदाकृतौ न भवति तदा ते प्रतिसामकार्यो सवादसामैवेति सत्त्वा पेक्षरथंतरसामेति कल्पतेश्च [illegible] कृत्वपेक्षमेवैतत्सामत्वं व क्रथंरथंतरस्तु
तपेसामत्वस्य नित्यं पौन [illegible] त्या त्र नव रथंतरस्यसापेक्षत्वं इत्यो तिसोमेयेन समासो नस्याद्धंहनि दिक्षुघ्नेकस्रोत्रा विषयेषु वैतत्र भवति केवलेषु
तुजिन्नस्तोत्रसाधनेषु प्रत्येकं निरपेक्षमेव साधनत्वमिति सामर्थ्यं न विद्यते यो यदा पौनउक्त्यादेव मामश हस्तत्राध्यसोवलक्षणार्थः समर्थं तरपर्युं

व॰ मृ॰ २ र॰

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हे प॰ उच्यते। कथंन प्रतीयते

तं॰वा॰ प्रस्थापितं प्रलह्यपाति। भावाद्रूद्रथंतरयोरवांतरप्रकरणादवां तरकार्ययोगाद्वा विरोधिनो। स्पर्द्धमानयोर्यथा त्रास्थितानुवादमात्रया
रसामानतरायपनपेक्षप रस्परावछेदेनैव विशेषणावसि द्धिः। तेनोपपन्नं रथंतरविशिष्टस्य क्रतोर्निमित्तत्वं। अथवा रथंतरं क्रतु विशिष्टंनि
मित्तमिति। तदा न क्रतदेव प्रतीयतेयदासमस्तक्रतुसंयोगाभावाद्रथंतरविशिष्टंक्रतुर्न गृहीतः। तदा विरुध्यमाने समासे यो विपरीतो विशे
षणविशेषभावः प्रतीयते रथंतरमस्यसामेति स गृहीष्यतेषयं तवाव क्रतु विग्रहे विशेषणमेवेति समासान्निर्धंपविशेषवारं न्यायात्
या विवक्षिष्यते। यथापि वक्रावंतरेश्च पिवत्वद्धवस्ये णरथंतरमस्मिन्निति तथा ध्यवतावद्विघते तावभावेनैव विशेषणको पपान्नो। यथा क्वचिल्लो ४
धारागवं विशेषणकारणं नवद्युलह्लणंमा स्त्रीलप्तुत्यलं देवदत्तस्य गौरित्येवमा हितं। विशेषणं द्वौ ठे दतथा हितं लोके देवदत्तस्य गोसंबंधोपि
केवलं उत्पलस्यवनीलत्वं तस्यैवोच्चेतयेन तरेण द्विवघुतएवासाधारणत्वं न वैनैव शब्देन विशेषणमुपादीयेनन तथाविशेषणफलमपि
सिद्धस्यति। तस्मा दवश्यं वाक्यांगतमेवासाधारणत्वमाश्रयितव्यं। आश्रितवाचनिरुपो तिष्ठो मगतस्यैवरथंतरस्य। निमित्तत्वं नसद्वारा प्रथम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

६२ हेतुः क्रचंतर?

तरप्रतीतं वस्त्वन्तरं निमित्तत्वेनोक्तं उपन निमित्तान्तरकल्पनायां प्रमाणं विद्यते तस्मा ड मयथाप्यदोषान्निमित्तत्वमिति नयदिशा द्रुपरित्या
गादीनामाश्रयणं युक्तं । नव कामस्य वेदनहेतुमत्य ततिमावद्भवतियावन्निमित्तत्वमेव न प्रतीतं तस्य नवे वनाप्रतीतं ग्रहणं युक्तं । न तनवि
षयं तेमानानावा नियमेन लोके वेदेव निमित्तत्वं दृष्टमिति रथंतर भविष्यत्वमवोघं अपि वपदेकोते नावधारितं तावन्निष्यनमेन ज्यो
स्वा तिष्टोमप्रकमेवावधारितमेकां तेन रथंतरं प्रयोज्यत इति सर्वे वैकालिकानां क्रतुप्रक्रम एवावधारणादवश्यमृत्विक्रूपडमानैरेवमिदंक तत्र
कर्तव्यमित्यवधार्य प्रवर्त्तितव्यं तद्दशेन प्रयोगकौशलाभ्यासंदिसिद्धेः । नव निमित्तं नैमित्तिकस्य तदुपसंनिधानेनोपकरोतिकथं तर्हि ज्ञापमा
नत्वेन तस्मादप्रयुक्तमपि सं कालि तत्राद्रथंतरं निमित्तं यदा वेकदेशस्थेनापि तेन विशेषितः । क्रतुर्निमित्तं तदा सैा वर्त्तन एवेत्यविरोधः । नव लि
ङः कालविशेषसंबन्धे नोत्पन्नि येनात्यन्तरविषयमेवनिमित्तं ब्रूयात् सर्वथा हि शाकं दर्शयिडं । यदि रथंतरसामा सोमो ... नवतिनविषय
त्वेति तत्रेहार्थवशेनैवं विज्ञायते यदि रथंतरं साविष्यतीति यत्तु नग इस्सामा सामान्यतोदृष्टमुक्तं तदयुक्तं । तस्यैवं ज्ञानापेक्षेप्रमाणत्वादथवा ऽ

तो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्ु एवंइ य४ श्र२

तेवा· करणे हि चक्रु[illegible]कधनु कप्रतिपद्दिशान्दिव जग[illegible]तामवामंस्वात्त दिति बेषमयमपिवतत्रा पितैवाश्र्वं कर्मोत्पत्ति किंतर्हि प्रकृत
स्यायि वितुवतो निमित्तत्वेनग्रहणं तस्मान्निमित्तार्थो नि[illegible]स्नवएनीति॥४॥ अथवेष्टौ यज्ञसंयोगात् क्रतुप्रधानमुच्यते राजा राजसूये नेष्वाराज्य
कामो योजनेव्यस्य प्रकरणे आग्नेयोष्टा कपालो हिरण्यं दानीयोत्या दितिर्ऊद्धा देवतासंयोगरवाम्निपतिर्ज्ञिकमिष्ठविद्याय[illegible]पतेय हिवाल्म
णोप,ङो[illegible]तेवान्नस्यत्वंमध्ये तिधार्य[illegible]ऊतिमाऊतिर्ऊवा निघारयेयदिराजय एंड[illegible]दिवेश्यो वैश्वदेवमिति। तत्र पूर्व बदेवसंदेहः किं राजसूय
मध्यस्यार्थ एवा[illegible]वेष्टेर्थस विशेषसर्वर्वप्राप्तमेवनि मित्तत्वेनो दिश्यतत्र नैमित्तिकं विधीयते उतापा प्रमेवं ब्राह्मणादिसर्ववर्तुल्यो गात ५
रमुपदिश्यत इति तत्रासिध्यर्थवेतत्र विचारयितव्यं किं राजसूये धिकारस्वपनीमविवाणो नामुतत्राविपस्पैवेति तत्रासिध्यर्थमष्टाविका
रि विशेषणं नूनो राजशब्दः तथैव विचारणीय[illegible]तो ध्येनाद्विचारयितव्यं किं त्रियवनिमित्तो राजशब्द उत राज्यकारण[illegible]निमित्तइति
नत्रवैतया व्राघकामं याजयेदिति वर्णविशेषेणासंवं[illegible]ड्ड ध्यथराजसूयप्रयोगावचनादेवावेष्ठे वचनमष्टीति वर्णत्रयस्यापि प्राप्तस्याति

स्त२

त्र२ तू नाम. भे२

मित्तार्थमेतं श्रवणं न वेदे मैनदेवं दाहि विज्ञातं तद्विषयकर्तृकायां कार्ये तरेव वनांतरेण विधीयमानायाप्यदृष्टप्रयोगकारणा

भावात् राजसूयमध्यस्याध्याय एवैकस्यां तूं यत्ने संयोगदृष्टयत्नाभि त्वनेन न्यायेन साधारणेव चैवाराज्यफलप्रात्यालिकं वान्नाघ विज्ञाप

ते दृष्टयस्या राजद्येनैव फलार्थिना प्रयुज्यते न वर्णांतरसंबंध .. याध्ययनाधानयोर्विज्ञातत्वेन लौकिककर्तृकात्वात् तद्वचीनाधि

कीनां कर्म्मणामर्थिमात्रसंबंधावगमोपि सत्यपसूद्रविषयत्वमेवावृत्ति प्रतनेत .. धावान्वैव घाराज्यकामो विशेषेपि राजक

र्तृकत्वं वृत्सेनलोक विशेषो भवति तस्माद्राजसूयाधिकारे वेदे विवचने प्राप्तिरितिद्वावैवपक्षौ ॥ किंतावत्प्राप्तं घृतं लौकि

करणे भैवनिमित्तार्थो निश्रवणान्नीति राजसूयाधिकारश्व सत्रराजशब्देन त्रयाणामपि वर्णानां राज्यकारणं चैश हृदप्रदृष्टि .. लौकि .. ति

मिति यालौकिकर्तृराज्यराज्ञे त्विस्ने लोकेषु गायते भवा विषयेतैवैव राष्ट्रस्यापित विष्यति । .. तत्य संभवेनाव .. द्वैवर्णिकाविषयत

स्य नां२ रे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

राज२

पुर२

ना२ द्वा२ ते प्रा१

तंवा युक्ता कात्यायिनुमेवं हि निमित्तप्रतीतिरुपकरणं दीनिवन्वाद्यं राजस्थ्या विकारे तिष्ठानस्य विषयत्वेन स्वरसात्प्रवृ
र्तमाना निवर्त्तिता न विषयाति तस्माड्डाडयं संबंध्येता सर्वत्रैव णिकाराज्जानान्तत्र राडयं जनपदपरिपालनं नामसर्वलोकप्रसिद्ध
6 । तत श्रोडुरणं राड्ये पि कंटकोद्धरणमभिप्रेतं। आयौवने वा सिन इति शास्त्रस्थ्या वा तन्निमित्तत्वादित्यस्य प्रदर्शनार्थो रा
ज्ञः कर्म राज्यमित्येतदभियुक्ता उपदिशं ताल्येवञ्चुव तान्नु राज्ञः शब्दस्यैव प्रकृतिभूतस्यौपाधिकत्वेन विरंतनैः । तद्योगात् कश्चि द
तं राज्यमस्माकं तु विपर्ययः। यथैवगामा नये त्याभिहितेपियथाद्यवदन्नेभिः योगैरभिज्ञा नैतद्यद् इति वचनं कौतं तथापि पार्श्वी त्वि२
त्वम्र वास्थितस्य प्रयोगो प्रसिद्धमानयनं च प्रसिद्धं सन्न हेतुर्नादित्यं च स्वरूपमेवं प्रतिपद्यते यज्ञाने घातेस हननं गोरिति तद्यैवा न
यघातिमवादीनि; पाणिनि प्रभृतिभिस्त्वेवं स्मृतयोराज्ञा तेन जनपदादि रक्षणं कर्त्तव्यं । एव राज्ञा तस्य कर्म राज्यमिति तथापिव
त्वात् तं त्र्यंमत्सुपगतेस्त्वनिरातयादिहानेयौदमेधि सबंधादुद ... न स एव वचनं गम्यते उच्यते जातिनिर्ज्ञातएवेद ॥ ४

१२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वे२ नर

यं संदिग्धराजकं प्रसिद्धराज्याश्वसंतएवं प्रतिप द्यमानेपि नैवं समर्थविशिष्टं नेननु नंवं धं समर्थे ड्वयेपूयवत्र राज्यकरणसम र्थंडं

आलंबनं राजाते निरूपितइति। तत्र राज्ञःपुत्र विशेषेण नचारोपि कुर्वीण। इत्यंतेन तस्मात्सर्वे राजान च्यायां न रेणज्ञा ज्ञाण। दिक्षु

रितार्थी यां राजस्वतावध्ययना। दिनाममा वेसातिका डपर्युदस्येत नान्विरं पर्युदासे हेतुरस्त्री। तिक्रियाणामथ विकारः

वहतविय संवंधि वे न राज्ञं विहितं स्यायेनेनशेऊर्वोणोन राज्ञानैास्यातां मैषदोषः सर्वथानावज्ञाज्यकरणतान्यामपि राज्ञो

वलधंतावता वराजस्य य वो दना प्रयोजनं यो ऽन्या यायायो तयोः उत्तपवर्म्मवा इत्यै कोपि कुन्तु ताइ हात इत्य विशेषः

[illegible] नउवजन पदरत्नाण हन्तिमउपडीवत्य पीति सिद्धांत वीजोपन्यासः। कं प्रेत द्वाद्विराज्ञादिशहेतुपधेकदेशे

पिजाति निमित्तवेलक्ष्यमाने नि मित्तांतरं नकल्पनीयमिति परःपुनर्या कायहरणमत्रोपकारकमिति प्रदर्शयातिप्रकरण वशा दि

या२ गि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विदिना

दा

नं दा · पदेशहस्समन्निध्याद्[illegible]राद्येतिनकर्म्मांतरंविधायिष्यतइतिप्रयोगांतराभिप्रायेण । अथ । यदियदाशालिंकुंडांतेत्या द्योवचनप्रकार
गृह्यंतेतदेकेनैववाक्येनब्राह्मणसर्वशोवाहेसत्याभिचारणंचनमशाक्यतेकर्तुमि । तिमुख्यमेवकर्म्मांतरंवं[illegible]वंताव्डमयप्रसिद्धिप्र
माणीकृत्योक्तानिदानींद्दराज्ञाद्दितेप्रयोगंप्रमाणमेवननववतीतिप्रसप्रतेसर्वलोकिकेनप्रयोगेनीसर्वलोकिकृस्यवैधाराश्रौ
7 वाभिगालाइति तदेव[illegible]प्रत्यापितप्रत्ययितद्येनपुनःसुपन्नप्रसंनाहमर्त्यलोकामवैलोकेविहितनद्यातिरेकेविपरीता । विप ता
गीतद्वैविधेतेयज्ञप्रवृत्तेरात्रनिद्धेःसदसद्भावमावमुक्तामुक्तरेणउविप्रतिपत्त्याविप्रतिपत्तौप्रवर्तिवाज्ञानविपर्ययज्ञानयोर्वैद्ध
यापोनउक्तंपनथा । पार्विवर्त्तेनिवासिनामितिसाध्रुस्यवलीयस्त्वंसर्वोपपत्तिरर्थंदर्शयति । समीचीनंतरश्चोपा[illegible]रइतिसैद्धप्रयोगो । निर्थ
नमाह । प्राप्तानामेवब्राह्मणादीनांनिमित्तार्थेश्नवाणांश्राप्विपयदिराज्यपंज्ञानित्यमंदिग्धंनिमित्तार्थमतं[illegible]वसमामायास्तिर

स्त्र यउ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्वा॰ गौ॰ (सा)न्न॰ क॰

यो ऽपि तथाविधमित्येवं प्राप्तोऽर्थः। कथं संबंधवाच्यायं ब्राह्मणादेर्विशिष्यते ऽत्र प्राप्तराज्याधिराज्ययोगात्। प्रतीयते नियम... वनए
यं राजशब्दो नैयोगिकः। सम्बन्धिरा ज्ययोगं संवेद्यावर्षानुसारेण दीक्षियोगाद्वा ऽनयया पिवानुपपन्नः। तद्वक्ति दिशद्दर्शनादेकदे
शस्थापि क्षत्रियत्व ग्रसिद्धिं बाधते। नवावयव प्रसिद्धिरहयानेकां ति की वियते नहादि घमा नेयथ्या दिशु राजशब्दो विद्यते। म
वानपि क्षत्रियजनपदपरिपालनयोगादेते यायुक्ता केन नवायुक्ता स्यपरप्रयुक्ता का। क्षिता दविजद्वयजमानत्वं नराजत्वं न विद्यानितैं
वं सैकयम्य रावानेषपिके पुविनिर्दृष्टेवी श्वरापि... पिकेयुग मंडलिकेस्वपिप्रयोगदर्शनादतेन तद्वैद्य निवारा स एवानिकोनिमि
त्तेप्राप्ते। निनयंस विषयानीतिकृतश्चानिषेको पिधर्मभेदः क्षत्रियस्येवपद्यातेस हसौ राजशब्देन तेन ना हा विये मतां। तुनो निषेकस्य
नि मित्तत्वं ज्ञापयेतयच स्या ख्यातय्यंग वेदयद्दा त्रियजातावेव स्मर्ती मीनियतो विधानवेलायामेव लब्धनादिवद्ध... शब्देन राजशब्देन संयु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त २ श्री २

तेवा· डपते तेनैव [illegible] वोपयनिमित्तत्वं समुदायस्य वद्ध्याये नैरस्या निर्ह्रीयदि ह्रिडा त्यजि षेकयोरत्वं तस्य प्रवृत्ति योरेव प्रवृत्ते
नत्वकेवलापां ज्ञातो ज्ञात्वं तरेवा षिषेको विधीयते तत उनयानिमित्त मनिकाल्यो सत्त्वनिषिकावशागेव नत्वं संस्कार्ये प्रयुक्तो राजानमनिमे
यदिलितस्या ज्ञाज ज्ञातविवष्वज्ञायते नचना विसंज्ञा विज्ञा नेन्नूनत्वेन वो पपपधमा नवारास्त्र गत्या हिसायच त्वा यन्ने गवे का मि नि मित्तं मि
४ द्वे निमित्तां तरं कल्पयितुं शक्यं विनापि तत्र कल्पने न प्रयोगो पपत्तेरल्लिषेक निमित्तत्वे पिवा च्यायानुसारिणा नेव हात्रिय विषयत्वं मि ८
ध्यति। यत्तु धर्मप्राप्तिरिति क्रमेण क्रियेत न तस्य निमित्तत्वं स्यादयथा स्वेद कृतस्यावानस्यन इत्यत्र मी यादि शब्दप्रयोग निमित्तत्वं षि
यानित्या शब्दार्थ संबंधा यथावस्थितगामिनः। नाशयंत्यप्रावं हेतुं स्वहृंद परिकाल्पितं नित्यस्य क्रियाशब्दस्यानित्येनैव निमित्ते
नसविंतर्ध्यं नित्यानित्ययोः संयोगा नावाश्च साच नित्यता स्वरूपेण यावा विषयेन्नयावा निरूप्येत। तत्र नतावानि षेको प्युत्पत्तिवजाति

श्री २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तत्केषु वित्रम नवेतोद्दश्यते तेना वर्णविधानापेक्षं ~

द ~

तथाव२ ज्ञाति२ श्री न्य२

तमेवनिरूपणमाश्रयणीयोनन्यविधानप्रसङ्गाद्यिपराजशब्दोक्षौतिजात्यद्यातिवारएवापद्यते।तत[.]सोवनिमित्तमेतेनराजन्यानिमित्तत्वंप्रत्युक्तंतद[.]पिहि

विधानात्।प्रकृतिश्चलिङ्गकवदेवद्वित्रियत्रसंबद्धं ह[.]श्रानभिषिक्ते।पित्र्यपालयतित्विजनपदइत्यपिराजशब्दप्रयोगाकुत्वाद्यपित्वार्थे[.]जातौपञ्चमनाभिधानेद्वि

जानांतस्मादपिनवैवार्णिकोराजा।राज्ञोपत्यंराजन्यइत्यैकान्तिकद्वित्रियेवचनस्यराजन्यशब्दस्यराजशब्दप्रकृतित्वमेवाचावद्वततेतथाचवैवार्णिकानांरा

जत्वा।स्वसवर्णेत्वांवार्णिकानामपत्येषुराजन्यशब्दस्यराजशब्दप्रकृतित्वमेवाचावचनत्वेत्र्ययथात्रैवार्णिकानांराजत्वा[.]स्वर्वे[.]षांत्रैवार्णिकानामपत्येषुरा

जन्यशब्दप्रयोगःस्यात्।ज्ञातंराजन्यात्तत्प्रिपेत्तद्योराजानःसर्वएवत्वेत्।अपत्यापत्यवत्प्रयोगोवैषम्यंकथमीदृशं।नचैवम[.]पपन्नएव।पत्यप्रत्ययान्तआदि॥ प३४

प्रकृतौनदपत्येवजातिशब्दस्य[.]ज्ञल्पता।तेनन[.]जैवक्षर्वत्रराजन्योध्याभिधीयतां।पत्येवकाकस्यापत्यंकाकएवंराज्ञोपत्यंराजेत्येवस्या[.]दोषः[.]

यएवतिराजशब्दस्यराज[.]न्यशब्दोऽनेनप्रकारेणाचक्ष्यायत[.]कजा।तिविषयत्वेसतितथाचाख्याङ्कंयुज्यतेनान्यथा।न[.]वराज्ञोपत्येजातिग्रहण

मितिव्यवनात्रसत्रियजातिवचनोपविष्यति।नैतत्त्वमित्याद्यतमजा[.]पादाताज्ञाजवन्मनुष्यजातिमात्राभिकारान्नद्वनत्वंस्यात्।न[.]वराजन्यश

योग्य: राजन्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

देवा०

अयागस्यास्य ज्ञातराजस्यदृष्टिमिहदृष्टे योऽयं व्रतवत्कर्मभेदो यद्देशेन स्मृतिविदां याज्ञिकानां च भेदेन प्रसिद्धिर्दृष्टा। सत्यं दृष्टा सा तु ब्राह्मणपरिभाज
कन्यायेन राजशब्दस्यास्मि पिकविशेषगामित्वेन सामर्थ्यं तस्य व्यवहारा प्रसिद्धिश्च संभवे राज्य निमित्तवंप्रकरण दिष्यो विज्ञास्यत इति तत्र राक्रियते
9 तथाहि नैवतावड नौशब्दौ स्वातंत्र्येण प्रसिद्धा यता। क्षत्रयायामेकशक्तौ हि द्विती यायौ गिकौ वर्त्तते न दर्शय तियदि तावद् जातिशब्दो राजेति तत्र स्य
कर्मं राज्यमित्यनयव्य। सिद्धिसंभवान्नेति रूपे दोष क्षत्रियस्य कल्पन मुपपद्यते वि तेन तेनार्यावर्त्तनिवासिनां प्रयोगो न विरोध्यते क्षत्रप्रथम मेव
राज्य क्षितिपरिपालनं तत्कि रूपे मानिमी मतेत तद्वत् कल्पनान्त सा तेन तत्र कल्पने वि राजशब्द प्रयोगा प्रसिद्धिः। राजकर्मत्वरकल्पनमंतरेणैव जविडानां राज्ञां। षिक्षस्य
कान्तयोगस्तु त्रिपेत्तु प्रयोगो न विरोध्यते दाक्षिणात्यर्षिमिश्रेणं। आनीमिति तमाचकारेणोक्तं तस्मान्न तावड जावापि न हि शब्दो नापियौगिकौ व्यत्यन स्य कि
देड राजशब्द स्यैत कल्पनायुक्ता [illegible] वाक्यो संबंधे संदेहे सति निर्णयः स निबंधनया स्मृत्या। व लीयस्त्वादवाध्यते। राजशब्दाभिधेयं क्षितिपालनादि
कर्मस्य विषये तिस्मृत्यादयः स्मरंति। [illegible]ति निमित्ततयोपि राज्ञः कर्म्मेदं राज्यमिति वंचनु त्वादयं ति गुण जव [illegible] ब्राह्मणादिष्व कर्म्म णि वेत्या विकल्प्य

नः२ २२ न~

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सदृ२ ओ द ता२ पु पु४

सदृशा इत्यराजयातिपदिकात्प्रत्ययविधिमत्रघ्या प्रत्ययं विभतीत्यवदंति पुरोहितादिपाठात् राजा ... इदस्य विशेषविहितेन यकारावितव्यों
त्यावश्यत्ययग्रहरञ्जोपलक्ष्यतेनायुदात्त ... वृत्तमाङ्गाङशब्दाङ्गास्मेबद्धकात्यतिक्रम्यविपरीतेत्ये व्याप्तपरमेवला षंडसद्यो राङ्गशब्दाद्विराङ्गि
छकत्याघमानयत्रो पात्मकराङसद्द्धा देशात्मकंवास्मरणं स्याशानस्मादे यमेव ... वचनद्यविक्रिराज्ञः कर्म ... राज्यमितितात्कर्थोपृच्छ्यलिङपस्याकर्त्री
राङेतिकल्पानीयदेशानरे विज्ञातत्वा ङाङकाल्पिता ... याम पिवार्थो पत्रैमत्रारिस्थतिविरोनतात्रियस्येत कर्मेत्यवधारणं ... सएवराज्ञा विज्ञा २८
यते। सकलशब्राङेतिवाहो राज्येनुप्रविशत्यति मयोगिको प्युक्त। मनुराङशब्दो राजत्युनुस्मृतः सकलत्स्ययौगिकत्वं नत्यमेवराङ्पशब्दस्य योगिक
वस्तुप घते प्रयुतरक्ता रिरिाज्यं तरेराजशब्दप्रयोगः मन्तविषयवानावाप्नोति तेनायविनेनिवासिनां प्रयोगः सकलो विज्ञत्वातत्या तत्रकृतराज
निवसे द्दिव्यालानामर्थग्रा प्रयोगानां वा घाश्यादित्यन्त्रान्तयोगाक्षेका प्रयुंक्त इति प्रथमं तावच्च राजयोगाङाज्यं ... नक्षत्रयोगाइ आह्लणादिषुराज
शब्दोपचारस्त्र ति नवेवंसतिराङ्यङोगादपिराङेत्येतत्स्युपगतमेवनेषदोषः गोतैवा स्युपगमात्स्तुख्यावा स्युपगानेप्य विकरणंपरावर्त्तेनागोणत्वं तु मुख्ये

प३ प्र२ मुसा२ त३ ता१ पु२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं॰ दि तथा विनवादस्तु प्रगतमपि सिद्धांतं नविड्डणछितेन तत्रकायोपन्ने प्रति त्रिधिया येन ब्रा॰ णादो राजशब्द इति द्रष्टव्यं । तथा च दर्शयति निर्व
वंस्म रति राज्यं योगाङ्काडे ति तत्रैतदाचा रस्यदोर्वल्याङ्गेण कल्पना प्रयाणमित्येवमा ख्यं नेयं । यत्रौद मेधिशाह्वा दिवस्य प्रकृत्यर्थोऽभ ।
10 तत ङ्क दिङप्रयोगेन प्रत्यक्षेण वाध्यते । अथ राज्यस्य कर्तैवम पिथीयत इति ज्ञिमिन्न सूत्रो कर्मकर्तृसंवंम ॰ ष्यस्य व स्मर नैमित्त मा तत्र
अ ४ राज्ञः कर्म राज्यमिति प्रत्यक्षं स्मरणं तस्मा द्वलवत्तरां परस्या हृयोरा ज्यं करोतीति सर्वथा व्यय व्यतिरेका भ्यां वाच्य वा व कसंवंधो व ता १०
यतो स च राजशब्दस्या द्यास्त्विचारेण राज्यातिमि त्ततया वगम्यते न तु राज्यशब्दस्य राजकर्मनि मित्तत्वेन तु स्मृ मेव ना । शाह्वा पत्ता द वि
णामा त्व विषय प्रवादविषय एवयं । ङ मौ दि॰ राज्य [illegible] शब्दौ सा स्तत्स्मादयुक्तां स्मरणो पश्या
स इति । तवोच्यते सत्यं प्रयोग एवं न च स्मर्यते । कस्य किं योगनिमित्तं मित्येष व्यापारस्त घापिउसाधस्या भुत्र परतये वार्थोत्र । निमित्त वसवगम्य
तो राज्ञः कर्म राज्यमिति हि द्युत्यादनेत घोग निमित्त राज्यमि त्यर्थावमहूषणं प॰ त्रमा व त्र प्रयोग॰ न्ना द्विराजकर्म वंतेन ष्ठस्यावाव्यात ऊ॰

धु॰ [illegible] लीयस्याङाजशाह्य एव चतंत्र द ति ड्र यागोपिवड्र विउदेशेष्णु व्य ति स्वति
रेपु रूमेव मत्यदेउ प्रयोगनि मित्तं राज्यमिति क्षत्रियेरिति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न वितं तु तेन

करणादयुक्तानिमित्तत्वाख्यानर्थभावाच्चैदोषः। किंवा ... असाधारणत्वेनसर्वत्रैवसंविशेषणं तस्यैवकर्मेति ... वितं ... नादिनस्तद्गतो जनप
दरक्षणं ह्यसाधारणं राजकर्म तेन राज्यमित्युच्यते। ... नेमिवितो ... दिक्तराज्ञश्चाश्चेषं वेतच्चवच्छेदान्न रा ... ज्यशब्दात्ति वेयं नवति। ते
न सार्वलौकिकादपिप्रयोगाद्दशाव्रस्थावानन्निमित्तत्वादित्यनेनैवराजशब्दस्य तु विप्रवचनं ... अन्य ... श्चान्य ... ज्ञान पदवासिनामपिह
आर्थत्वाद्दशाद्वय ... वद्वारेप्रमाणत्वावस्त्युक्तं वोदितं तत्प्रतीयेते। तितस्माद्दत्रियस्यैवराजसूयोग्नीतिज्ञाह्मणादीनां प्रापकाः
श्रवणानि ततश्चैतयात्राघकामभित्येतदपि फलं वद्विरेवप्रयोगाद्दभावद्घ्यतीति। अतः क्रतुमध्यप्रयोगो हि ब्राराज्येनेवप्यारितः। सा
कीदृक्षित्तरस्य स्मात्तस्यैव फलसंगतिः। ननु वेतत् ... तिप्रत्यक्षविशेषवचनापरो नसामान्यप्रवृत्तं राजसूयचोदनां बाधित्वाश्रुतत्वाघ्यफल
तयैव न वितव्यं नैतदेवं विरोधाभावात्। तथाहि विरोधिव्वादप्रसज्येते विकल्पाद्दत्विकल्प्ये। न बाधस्तेनाभ्युपेतव्योव्यवस्थायां तुनै
वहेः। न घने कफलत्वमेकस्य विरुद्धप्रयोगांतरस्य वचनांतरेणैव कार्लि तद्वाशास्त्रमनुपेक्ष्याप्यत्रिदोषोष्वाव्यनाभिधीयते। सा च न्याय इति

मे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यो२ प्रयाज५ ताः२ हि२

तंत्र। लक्षणादिसंबंधाद्राजसूययज्ञ एवेष्टिवशब्दः स्मा विनाप्यदिवैतयाजा। घकामभिल्यकाल्यतिवाक्यं नवेद्यतः पश्चाच्छ्रूयमाणे नाराजसूयवोदनावा
च्येतद्वयोरपि प्राग्भेयादिचोदनेत्यादितेषु कर्म्मसुपुरस्तेयुगपदा। कालद्वैनारप्राप्तिर्विशेषत्वान्तुल्यवलत्वं यथैवराजसूयचोदना संनिहि
11 तानाले। श्चप्रवर्त्तितेतथैवाज्ञा घका मचोदना। पिनाहि तत्वावेत्ति। केनचिदपि शब्देनोपात्तं नैवराजसूयेनेतिसामान्यशब्दः पौर्णमासीशब्दश्च
प्रकृतसमुदायविशिष्टसमुदायिवचनत्वात्। अत एव नहृतमपि नदोषेल्यंतं गते। द्यपांशु विशेषएकेनवचनवो रपरमेष्ठ्येनात्। नवचन
वनाकश्चिदपिअतिशयोस्ति ननु चैतयेतिश्रुत्येवचनकालववना दक्षिविशेषात्स्याद्विरोधोपघेतरा हृदः फलेन संबंधाले। यदिवा येषडोति २२
रित्यादिवत्प्रस्तूयमानं श्रूयान्न प्रत्ययप्रसनिकर्षीत्वाः। पियाजिशब्दैः प्रहीनैवावेष्टिरत्राघेनसंबंधौतावद्राजसूययज्ञावयस्तात्। विरोधः स्व३
प्रकृतमपि श्रुवंनेतद्दर्शाग्नेयादिवाक्यालोचनात्तेनैवज्ञवीति तितत्तत्वराड्सूय। यजिरपितावता यत्नेन शक्नोति ग्रहीतुमिति तुल्य
बलत्वं। नचवा तराधिकारस्यास्ति विशेषः उच्यते। अयमेव विशेषोपदेकत्रवहूनां ग्रहणमपरत्रवाच्या नोग्रहणवेलायांतु व्यतैवाचादिवैकं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते ए३

लं स्यात तत एवमुद्येत कर्मांतरमपि

तिकमत्रा कर्मान्तरत्वेनादितिदर्शितं ततश्च विषयांतरत्वाद्देवद्वाराऽज्ञिताग्घघोरविरोधः कर्मांतरत्वेऽपि वचा हिंस्यात्यादिलिंगदर्शनाद
प्रकृतावेहिप्रकृतिवमेवप्रतिपन्नं च राजयस्यापि चतुर्लप्रष्टते: फलपदान्तु संगान्न ब्राह्मणवैश्यवद्देवकर्मांतरेणाग्रयोगांतरेण वा
सर्वं गः । एवं च तस्यापि मध्ये निधानवार्तंत्र प्रयोगे मत्युपपन्नाते राजसूयमध्यस्थायांतु दाक्षिणाले दावप्रतिषिद्धप्रयोगात्यत्रेमतिमध्ये निध
नाविविरयंतु ध्येत तस्मात्प्राप्त प्रकार्यैता निश्रवणानीति सिद्धं । आवाने सर्वशो पत्रार सूते ब्राह्मणोग्नीनदधीतेत्यादिषु प्रास्य प्राप्याः शंका ना
यां पूर्वं वद्देवसंदेहः । तद्यथादिकथं विदपिप्राप्तिरक्षितते । विना पिपदिशत्वानिमित्तार्थत्वं तदा च ब्राह्मणवसंतादि संबंधः प्रत्यस्पनियमा
त्मकं फलं तविधानिर्षयथा प्राप्तिः कृतः । आपकार्तिर्ब्राह्मणवसंतादिविशिष्टस्याधानस्य तदावप्रवर्तोत्पत्तिवाक्य । शिष्टगुणो वा
धाद । उत्तरउत्तरो गुणः कर्मान्तरंकल्प्ययतीति त्रीण्याधानानि भावि घातै ब्राह्मणो एव वा ग्नयमात्मने पदति देशाद्विजाः स्पंते इस्वा

त्र २ कं ५ व ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं. वा. प्रसिद्धिनिमित्तार्थेपदेतुसर्वैवोपरितमितेन वस्तुतेब्राह्मणेनुपनयेदितिः एवमादित्यपितत्त्वमहेतुवाहि व्यवस्थितानिवृत्तत्वानितवैताव
संक्षेपार्थः सामर्थ्यात्तीर्थकाभंसामान्यवचनेनवर्तिस्माद्धार्णविशेषाणांनिमित्तार्थापुनःकर्तिएकोवत्रपूर्वपदार्थेतुरग्निहोत्रादिवो
दनाभिर्वैवधानेननिषाधौ हवनीयादिसाध्य ब्राह्मिनात्तुपपद्यमानाभिःप्रापितब्राह्मणादाना मधानंनिमानार्थश्रूयतेयदि
तूपत्यहवचनेमतिसामर्थ्यंमसाधकामितिकल्पतेनतोस्मा [illegible] जुहो [illegible] पहृतशाकित्वाविधेरनपहृतशाकिरयारो निर्गुणोविधि
राश्रयएवंविद्वानग्निमाधत्तइतिनेनप्रापेरप्रापकौमिति [illegible] हेतुपुत्रत्वाविधिसज्ञावाललभ्यतेनाचमानिकोः प्रापकत्वमते
नार्थवर्तमानापदे [illegible] शायोनतावच्छ्राद्धोपपत्तिः [illegible] त्वर्थोपत्तिः [illegible] प्रापकत्वमसिद्धिउपायांतरेणापि [illegible] दि
पुरुषांतराहितानानामधीनामालनेपदेनानियतानानुलमवार्थप्रत्यसकवचनमत्वात्तद्व्याउपपत्तिरायेसत्यर्थोपत्तिलक्ष्यकात्यप

घ३ प३ छि

पारिग्रहाद्येयएवंविद्वानित्यपिवर्त्तेमानापदेशः प्रत्यक्षायांलिङ्गाद्ब्राह्मणादिवाक्येषूपलक्ष्यमानायांनवि[illegible]शक्तिलक्षतोयमितिवेतदुपं
न्यासस्यप्रत्यक्षविधिमुक्तोरकोपसर्ज्जनादिसमारविधानार्थत्वमित्यप्राप्तमेवज्ञाब्राह्मणादिविशिष्टसमाधानंविधीयतइति किंनिमित्तसाहृत्य
मितियदिशङ्क्या[illegible]तुर्वेषानिप्राप्तंब्राह्मणादीनांवसंतादिनिःसमुच्चारणमितिपरपदसंबंधसमुच्चरितायांविशिष्टोनिमित्तफलत्वान्नतब्रा
ह्मणादीनामादधातीत्यप्राप्तौविशिष्टविधानोपत्तिप्राप्तमितरसुप्राप्त[illegible]त्वेनविधेयत्वंनिवर्त्तयतिनत्वेषामाधानसंबंधान्नवि
दितइतिकेनप्राप्तौविदितइतिप्रापकाद्वेप; इतरस्तुनिराकरणमपश्यन्नवलीपांसंवप्रत्यक्षविधिंकिमर्थं प्रथममेवोपन्यस्यामीतिमवा
कामस्तुविरित्याहकाकामअक्रतयइतिसक्तोयंप्रापण[illegible]राक्तौ[illegible]प्राप्तांसुपमेवैव न[illegible]नातीतिमन्यमानोदर्शयति[illegible]याग्निहोत्रादि
फलविध्[illegible]यतिकथमन्यपरात्तिस्तनीमिमत्त्प्राप्तितमत्याशंक्याह्यौपत्तिंदर्शयतितेनकर्म्मज्ञेकर्मस[illegible]वादित्याह्वनीयादिग्राहिति; कर्मनि
रनन्योपापद्मारगृहीतमाधानमितिमर्थप्रकारासन्नवेचविशिष्टविधिर्जवतानिसंनवापेक्षयावाक्यभेदमाह एवंप्राप्ते, इमः त्वाधानेवि

घ२ ६२ छि जौ२ प२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वा·द्वि सर्वत्र देव ध्यापका निश्चयवणा निकथं सर्वशेषत्वादयं दिहि कर्म्मणां सेषत्वं त माक्षा नं भवे त्र्या ततसैरां त्वान्नवाते त्रांत्र यंवा सैव
त्वतत्वादित्यत्रे नैवन्यायेनाह्नवनीयादिग्रहणमात्रपर्य्यवसानान्न नकोश्चिदथा आनांगत्व प्रतिपादनेह्नेतरश्चिपनुमर्घोर्थे वेतिवन्न्यानितत्वसर्व
कर्म्माथो र्थत्वादितिव्याख्यास्यते। किमतोयघेवमिति गांगमघप्यथा उपपत्त्याशक्यमा हेभुमिति मन्नतो सिद्धांतवादा त्वयथा उपपघ म
नथादभय :कामस्स्तुतिभिः ४ प्राप्नुवंति नाधानमित्याह। नत्वाधान मघ्रांतामसुपायइति। तवनाम नत्वपमाग्रंग घ्रते। यद्वा। किंकोपापस्यस
घेनवति वस्त्राकदादिनेवा ह्नवनीयादयो लौकिकोपायस्मा दव धीमेषा वेदे नैवोपायोर्थेत्वेपक्षः। सत्तुनाधानस्यापि किंकोष्ट्र १२
लितद याहिषमिति उक्तं ते। नानैकांतिकत्वाद्दश्यग्नां नांहियांद्यक्रयापहारादयोप्युपायाः संतिसर्वैश्चतेराह्नवनीयादिमान्यथार्थं च
कामस्य तयो निराकांक्षं क्रियंते तस्मान्नैकांतेनाधानमित्य। श्चिनियमविधेरवकाशः। तथैतस्याद्दनेतोपायांतरोपात्तानामाह्नवनीय
सिद्धं सत्वति संस्कार निमित्तत्वादिति श्रेयो चानेसत्यं प्रथममाधानादुत्पन्नैर्नेग्नयश्च यापश्चाद्यज्ञा हि वत्तेषांनोपायांतरत्वारणं। यथै

२४ स्पो दयावस्र्थतःप्रतिपु रुषंव्याध्यानपदंप्राग्नं पदेनेत्यस्मिंश्चिविधानस्यविषयःप्रदर्शितयाःन्नवप्राप्तिरस्तीतिवद्यामःप्रयम्ंविधिपदेपुनरुपायो २

२ दी नांनतावद्भुषिमंतरेणोत्पन्निरध्ययनपर्वषु रुषेणापेक्षेवाणते। ऋग्यांशादिभिरर्पितस्यमानत्वादेवंग्रयमंतावदेकस्याधानेनोत्पादयिष्यतिःन्प्रयरेत्रनरमादु

वहि ऋद्या पायांतरेणप्राप्स्यंति। ततश्चयथाघटादीनिकुंभकारउत्पाद्योत्पाद्यविक्रीणीते ददातिच तथैवैकःकश्चिद्पुनःपुनरग्नीना

धायापरैंतराणिनिवर्तयेतदाधाददधातेत्यात्मानेपदेनाधाट प्योवाधानफलमितिगम्यते। तस्यचफलमाहवनीयादितदकर्तृनेनवनीतिप्रत्य

नाहवनीयवमेवस्यात्स्रयो पपत्तेवात्मनि क्याश्रुतेरात्मानेपदपरस्मैपदाविवेकात्प्रावादकर्तृविषयेत्यविरोमाड प्रायांतराणिनरं व

वैरश्चततोवस्यैमवविधेयमेतादिति। अपि वसतीप्रेव प्राधानश्रुतिश्चितिपात्रिकामपिप्राप्तिंनिंविवं श्रुतसंनावनायांश्रुत कल्पतानवसरा: मप

संतिबाधानस्यप्रत्यक्षात्श्रुत यज्ञतिनाद्याःकल्पायितुंशक्यतेयदिह्येतान्तस्यकन्नवन्त्राधानाहृते। मिहोत्रादीनामशक्याउधानव्राहिधयोनर्थका

नवंती [redacted] र्थमाधानश्रुतिपुरस्क्री पुंःसतीत्युवश्रुतकल्पनात्वं इयेषामेवाधानमेता मिप्रापितेषामेवकामश्रुतयःप्रयोत्तिकाश तं३

तिनकल्प्यपंतिसर्वोक्तदोषपरिहारेणेदानीप्रत्यवतिष्ठ तेप्रत्यक्षमच्चद्विधायकमस्याधानस्यवचनं। यास्मिश्रसातिनिमित्ताधीनां ि

यएवंविद्वानाभिमाधनइतितत्रप्रतिविधत्तेसंस्कारविधानार्थापुनःश्रुतिरेषेति। यः प्रकरणेनसंस्कारसंबंधं न इत्यश्चोक्यव [redacted]

ध्मार्यसिद्धय ३ तस्यां © Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri ...नियमादीनामप्राप्तिविप चानः २ ध्रुवता २

पुनः २

पामु ~ द३ घ३ तुहा०१२ जे०

ग्वा०द्वि मापाधेन देवोत्पत्तिवाक्यमित्याह्वानघ उपसर्जनादीनामाश्रयानेनैकवाक्यता। संगच्छति च वेदत्रार्थी देनानेकवाक्यत्वं यथा प्रधानं विधीयते तेन

ब्राह्मणादिसंयुक्तैर्विहितमिति पुणार्थमेवेत्पुनः प्रतिपत्तौ कुतोऽत्र वस्तुनिर्णयः। कान्तरदनयोर्वाक्यमिति। तत्र उच्यते। ब्राह्मणवादिसंयुक्ते प्रत्य

यक्षपते विधिः। इतरत्रार्थवादेन कल्पनीयं वचनं। सौविधेते देशः पिवाक्ये विभाहणी स्यातां ततः समानविषयेस तोऽप्यर्द्धयातां कर्तव्यं अत्र

मिति। अत्र पुनरेकविधायकमेकं स्वावकं ज्ञवग्ज्ञावकेन ब्राह्मणादिसंयुक्तस्य विधायकत्वं निवार्यते तदा उपुण्या यदि तु यथा विहितमिति

पिविधिसन्तपस्यात्ततो विहितस्य पुनर्विधानानुपपत्तेः स्मृतानां तं निउर्थ ... विहितस्य मन्त्रां विप्र ... रावता ... स्मृतिसंहितस्य पुनः श्र

वणमित्यावि ... कं सिद्धान्तावदात्रार्थे विधानं ... ख्यपदेनोपात्तत्वाद्रूपो। तं प्रामे घ्यं पुनर्वाक्येन ततश्रानुमानिको विधिरानि प्रकृष्यते

न ... दमपि वाक्यमिति ब्राह्मणादिपदार्थपरित्यागाभिप्रायं सिद्धान्तवादी वदति। श्रावालता वदकालशेषं वाक्येन नाम ... पदोपा

त्तापाश्रुतेरलावाक्यएवं विहितं ब्राह्मण ... सितत्यादिपदसंबंधेनैवश्रुति रिति वाक्ये कार्यकालविशिष्टप्रधानविधान विधाना।

न्ये२ धाय३३ वे३ व रवि न र्य४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्यवाकाशेदपरिहाराद्य सिद्धं व्यापक स्यं श्रयते श्रुते ऽदर्नानन्तरं संज्ञो । वंध्याशब्दमानंद श्रौंडियकामस्येति गुणात्तुलं नहितन्नदस्याशानां हो समा
माना । विकरणापि येन संज्ञालक्षणो भेदस्या शादत्वापण संदीनं सुयागसामाना । विकरणापा इच्छर्वे यागे त्वाद्य युक्तवादात्मत्वपावच्छिन्नया गांत
रस्याति पदेनमाविडद्यं । नवकास्वि द्रव्यादि तिसुलाप्त्वेसंज्ञको गुण प्रसिद्धस्तस्माच्छब्दार्थो । विकरणाच्चाये न फलेयागविधाना त्वकर्मान्तरं य २
गो गुण त्वकर्मचोदना । विधिशक्ति क्रियातो नो न्नरितित्यादि प्रायः समा । विधिलेत्रा कांफलस्यानुपदेयत्वात् । नत्रीहि निर्यये इत्यादि विरक नर
र्मदिशेन विधिः स्तव तेत्यवश्यं कर्म तत्वाविधानस्यैतत्तत्र सिद्धो भेदः । विकारो वा प्रकरणान्तरं तथापि फलं प्रति विधानेसंनिधौ त्वविभागादित्यनेन
कर्मान्तरत्वं । द्रव्यादिवद्गुणफलसंबंध प्रत्ययापाद्य प्रकृतया । नतु द्रिं यद्गुणो नस्य सिद्धशक्ति । नेपदो घष्ठः । उक्त्यादिवद्य प्रकरणलक्ष्य बाधः । एवं वि
वाद्रिवा कर्मान्तरेण गुणेत्वपविधानाद्दाक्षिप्रसिद्धिः । द्रव्यादिवद्वैव वाद्या । विधेयविकरणेन नै नेष्ठादर्शपूर्णमासयोरेवावस्थानंतरत्वपाशवि
काराद्फलं नकर्मान्तरं एवं च प्रकरणविच्छेदो नाद्यंतकृतो भावि प्याति । यद्यपि फलवत्ता कथं तावेना ग्रहणादेतद्विषयो द्योवप्रकरणबाधतया
...यान्तरं । रूपत्वाद् द्रव्यादेरविलक्षणा ... प्रत्यक्षं ... समानाधिक रण्यवत् २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वे दू २ नु दर्शनान्नात्रिंशत्संपर् – स्पमा – ध्र २

तंवा । र्पश्रप नसंवेषाडन्नराणि ववाक्यानिप्रत्य पंगासिद्धेरस्तुग्रहरुत्पत्त्यातैलिंगा [illegible] प्ररणं पौर्णमास्यासंकान्तेनंकालेदं बोधयति ।
नासिद्धार्शपौर्णमासिका । त्रिंशं र्षपद्मःकर्मांतरेण पूरयितुंशक्य ते नवनियमस्या तिदेशो येन कर्मांतरस्यैवेतत् पंचदशवर्षपद्मविध्य
नेस्यावनेवदाक्षायणयाजिवेनानित्रिन्नेन दर्शपूर्णमासयोरेव पंचदशवर्षपत्त्रउपजायतेसंवंधा नावाइहै हिपौर्णमास्योर्ह मास्ये शति वा २ यं४
15 वासमात्तुपपन्नं । तुणाचसंज्ञोपवंशं उत्पातिसंयोगेऽर्थे सवंधेनसंज्ञलेत्रीभवति नवेयमुत्पत्तिसंयुक्ता ग्रथैअइपोतिरित्यादेरिव कमान १५
वाइसंभवति वस्त्वेकर्मा श्रितगुणवा विद्येनैवेतिनजित त्रिदाक्षायनयज्ञोंहिवाक्यांवंशोदवयप्रसिद्धेश्वम्पन्नंत्र्वंति धीयतेतेनवप्रकरण ।
स्दर्श पूर्णमासा तेनेवफलंसाध्यतेदत्तशतिवोक्षाहृशीघ्रकाराडयमानभ्रदीयाक्ताविजोदाक्षायणामयनं प्रयोगोपज्ञा तंत्र त्रि २
इदाक्षायनेयज्ञ इत्युच्यातेसाकंप्रस्थाय्ये पिमान्ना य मेवदायकुगोन्यामेवसाकंप्रस्थापतेइत्येवमपिधीयतेतस्मान्नप्रकृतिप्र विज्ञान
वाचःसमाप्तिराविशि साय पिकर्मांदूरेतेनफलेनविधीयतेनयापिकर्मफलसंबंधाजावा इस कर्मांतरवायप्रेवाहिकर्म राणफलमिति

त्रि ३ वा २ तर ४ वे ४ म ४ नः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भावार्थो विकरणोसाधितं तथैवानुल्पद्यानानुयोरित्यत्र गुणफलसंबंधं पर्यवसायित्वमप्युक्तमिति संदेहे सति पदान्तराद्ग्रहणार्थं गुणा
देव फलं न कर्म्मण इति सिद्धं ॥ ॥ संस्कारस्याप्रकरणे प्रकर्म्मशब्दस्यानेनकस्यचिदपि कर्म्मणः प्रकरणे श्रूयते श्वेतमालभेत वत्तुं नि
र्वपेदिति । तत्र संदेहः किमनारभ्यवादानां प्रकृत्यर्थत्वात् प्रकृतयोरेवालंभ निर्वापयोः श्वेतत्ववतुषगुणौ विधीयेते किं वा कर्मान्त
रे यावद्युक्ते उत्पत्तिशिष्टीवेति तत्रानारभ्याधितत्वात् प्रयासः संशय बोधापौनरुक्त्यात् पूर्ववत् परिग्रहतन्निराकरणार्थः । कथं यदि
नाववादान्तत्र निर्वापो प्रकृत्याश्रयेयातां ततः प्रकृतप्रत्ययानुवृत्तिरेव प्रसज्यतेति कर्मान्तराशंका न स्यात् दानारभ्यवादेषु सति
श्वेतादिगुणस्योपादेयत्वात् कदाचिद्विहितस्यानुवादेन गुणो विधीयते कदाचिद्द्वाविपरीतस्य भावात् कर्मान्तरमिति विज्ञायते संदे
हः । तत्र यदि द्रव्यसंयोगाच्चोदना पशुसोमयोरित्यनेन गतप्रायमिति वा तत्र यदि मतः कर्मविधानत्वं लक्ष्यते तत्र प्रकृतयागमात्रावादेषु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

११२ ।।।२

सं·व्या० वादशंकायामसत्वां श्वेतादेश्ववगुणस्यौत्पत्तिकद्रव्यसंयुक्तेपि कर्मणि विधानोपपत्ते कथं स्यादिति प्रश्नउपन्यस्यते सर्वपदार्था

श्रयो [illegible] लंत्रानिर्वापयोरप्रकरणादवशंप्राकृतदेवग्रहीतव्यावित्येवं प्रवर्त्तते नाभिराकरणमपिवप्रक[illegible]भावादसाधार

16 णोपलक्षणत्वाद्वचनप्राकृतयोर्लौकिककव्याहत्वनन्यपयोःप्रतीतिरस्तीत्येवं पर्वेघ्नतिगुणविधिविषयत्वाख्यातंमानिर्वापोगुण

विधिशब्देनोक्तौ किंतावत्प्राप्तं यथैवायनेषुगुणसंबंध [illegible] फलपरेवाक्ये कर्मविधिशब्दाभावादकर्मान्तरत्वं तथेहापिन १६

विधत्तीतिचशब्देनाभ्यादिश्यते घ्नावासो गुणविधिरिति विषयावधारणार्थमप्रकरणग्रहणं अथवायद्यपेनावतासूत्र

वैलक्षण्यमप्र [illegible] प्रकरणे श्रूयते तथापि कर्मणो विधिसद्भावनवरोधागुणार्थैव पुनःश्रुतिरितिदर्शपूर्णमासयोः शाकटेस्या घ

श्वेतीकृत्यालक्ष्यानिर्वापश्चवरौकर्त्तव्यःचतुप रिमितोवा[illegible]तिब्रह्मवर्चसकामयोश्चसर्वेज्योदर्शपूर्णमासावित्येवंप्रा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऽर्थयोरर्थवादस्यथा वायव्यामिति सर्वदेवतस्य तानां वायुर्देव । त्वाश्च कथं विदोषापावातुर्वा दत्सौर्यमिति तिनाग्नेयस्यैव तेजो देवत्व
सामान्यादर्थवादस्तस्माद्गुणो विधीयत इति । यावदुक्तं वा कर्मणः श्रुति मूलत्वात्सूयदि द्यालं यानिर्वापो विधेयत्वं न मृष्यत ४। तो
गुण विधित्वं स्यादविधेयो द्रव्य यौमतो । वायव्यपदं सर्वत्र देवचोपेक्ष्या फलपदपरिग्रहेण तावश्यप्रत्यय स्यायतेयादिद्यालं
यनिर्वापाव घश्येतव्य विधीयेते ततः फलपदमनर्थकमेव स्यात्सर्वेकाम्याप्राप्तानुवादेऽपि पात्रिकत्वान्नित्यवत्प्रग्रहणे वि
रुद्धेत विशेषणत्वेनावाक्यभेदः स्यादर्थगुण फलसंबंधो विधीयेत तथा ह्यलिंगादेर्थकृतस्यारन्यस्यानावाद्धा । कोनैव तत्र
देव कारणे वाक्यं निषेतगुण विशिष्टमालंभाविभानेतुन काश्चिद्दोषः तेनोत्पत्तकर्मणः श्रुतिमूलत्वादि तिकर्मान्तविधेयत्वे त
श्रुति मूलं न गुणः सद्यस्वोदनालक्षण एव स्यादर्थवा । यावदुक्तमेवैतत्स्यान्नयाति मरकुतः कर्मणः श्रुतिमूलत्वाच्च । न ह्यर्थवादि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२४ ग्रां २ तां २ प्रतिज्ञा ४

तोयद्यर्थोद्यवसाउं शक्यते नवतेन विनेहकिं विरुत्तसि प्रतिज्ञालंसनिर्वापयोरेवफलवत्वेन प्राधान्योपपत्तेर्नहिपदेकदेव
गुणभूतं दृष्टं तेनाथ्र प्राधान्येनाव तिकमपि नप्रतिपन्नव्यमिति किं विरु प्रमाणं यथावचनं हि गुणप्रधानभावेनद्या
ना विकोवापद्यादिशदृश्नात्र सर्वद्वयासिकैया कथं विरुद्धे वेसंवं भोपपत्तेरनुवादां अथवा परकेनाविरुवाद्यादिपा
संकल्पितं तदालंमादित्तिर्याउपमानमभ्युपकारिणवति विशिसाविभानाव नतत्परिग्रहे रः अथवा बाधुसूर्य
वेवो द्विरपस्तनिनु पंवे पेतावतैवेप्सितावाप्तिर्विष्यति नावरूपयागएवहेवतो हेसद्यायत्रयत्रहिवोघतेलनतत्रादि
रूपता नानविनुध्यते तस्मा घरकिं विरुखेतं वा सदेशो नस्व स्वद्यामिति। यावदुन्नावोदन्विसरादु वि वि पत्तेफलपद सं १७
वंधेवाक्यमेदमपि वायेदानीतर परित्यागमभ्युपेत्यापि जवीति। अथवायोसौ विधायकः शब्द इत्यादि तस्याभिप्रायाय हि

प्र २ विप २ २४ तां २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दमनारथ्यवादानां प्रकृत्यर्थत्वमभिधास्यते नैतद्भावनिकं कथं नहि द्वारस्यैथानुपपत्तिकारितं न चाखंडानि र्वोपावच्यत्वा
उपपन्नौ लोकेपि विधमानत्वात् ...यदित्तत्र तावच्छ्लौकिकव्याहृत्यर्थविहितत्वेन विशेष्यतेतत्तोद्यविशेषणतावाभि
हेत्व विशेषणत्वो यस्मालंना। कर्तव्यतयावोदितइति तावृता योपहीनशक्तौ विधायके गुणविधानं नोपपद्येतनचासौ
भावविधातुं लक्ष्यपितुं चसमर्थकुडूत्वरितः समर्थाः केवलं भावयथानुवादेन लोकेपि तथा विधिवत्प्रसंगाः। ...तत्रच निष्फलत्वा
दानर्थक्यं तवतावत्याघ्रे विनैव प्रकरणादिभिर्वैदिकालंतानि वो प्रयत्नेणानुपपद्यते तस्मात्स्पष्टाकृतप्रमाणभावाद पृ २
र्वयो विधानमिति॥ यजति चुडयफलभोक्तृसंयोगाद्देतेषांकर्मसंबंधात्। यथाफलपदप्रदेशद्गुणपक्षो। निराकृतः देव
तापदमालोच्यतथेवालंनमात्रता विधिः स्वावडन्तरो न्तरपदानुरोधेन द्रव्यदेवतापदसंबंधसंकोचनात्। भवान्यथाऽनुपपत्ते

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नर   त्प२

तं·द्वि

रात्रिप्रयाजक्रियः सवक्षिाय तेन ह्येन मङ्ख्याक्रियासंपादयितुं समर्थो यादिदेवतेदशोनपारित्यजन्नेव द्रव्यमालभेतन ह्यायथ्य
कृतं स्यादनेन प्रसिद्धं वा पुदेवा मेव स्पष्टम् इत्येवमाम्नोता तु स्नानसंपाद्यत्वाद् देवतात्वस्य तेनावशं वायुमुद्दिश्य पश्वेतगु
णकद्वयं दातव्यमतश्च यज्ञातिविज्ञानमेतादृक् निश्चीयते। तथा च लक्षणकारीष्यति यज्ञातिचोदनाद्रव्यदेवताक्रियं समुदाये
18 कृतार्थत्वादिति तत्रश्चालंभानेवीपोवोदकस्या मावेवाशुवदिष्येते तत्रालंजविशिष्ट...गोरवोपच्चासः फल्गुरेवक
थं विदस्युपेत्यवादिनो पद्यस्वइति नालीवादर्त्तव्यः लिंगदर्शनाच्च मरोड्डामित्यकाले विनापि यज्ञतिपरशब्देन परिश्नय १८
ण विधिपरवाक्ये यज्ञातिना त्वधमाने याज्ञिमश्वकर्म विधापिद्ममेव मादातमित्यवगम्यते। ...सोमपि वान्नेनेवप
ज्ञिमञ्चामि ह्वि:स्वर्वन्नेताव देवविचारितं किं प्रकृतावपादिवमुतविधापिकवमितिं सिद्धेतुविधायक वेकिमात्मकं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तत्कर्मेत्येतद्विकारणाधीनमेवैतदित्यपुनरुक्तं॥ ॥विषयेप्रायदर्शनाशास्त्रेष्वेवनक्षितसर्वेयद्वन्नोपक्षवार्तिकेसूत्रेयोनि
रिह्वार्थानांसर्वसूत्रेप्रातिक्षितंइतियेवदंतितान्प्रत्याचष्टे।नकिंचिदवसानमप्रदर्शितविषयंसूत्रार्थसाधयति।सूत्रकारेणैवे
हहेतुमात्रमुपात्तं।नवार्थप्रकरणादिनिरस्युदाहरणप्रतिज्ञासंशयहेतना[illegible]मप्रत्यवतमललात[illegible]मादगमकेसूत्रेसत्य
वशंपदोपघ्रतिसमानानार्थहानिकारादिनिर्येतिनदेयं।सत्येवसंभवेध्याहारादिवर्जनमुक्तं।सर्वथा।शिष्यप्रज्ञासंस्कारंसूत्रका कारणो
रादीनांप्रवर्त्तमानानांयेनेतदनुगुणंप्रवृत्तंतदेवग्रहीतव्यं।नासारग्रहं।कर्तव्यइदंसूत्रकारेणनोपात्तमिदन्त्वितिकारेणेत्येतत्
पदप्रदर्शनार्थमेतद्दर्णियानितर्दिहभगवान्नुपवर्षः।किलाश्लिष्टोत्रवेनुदोक्ताविकारेमतमिदंवाक्य मुदाहृतवान्वर्षसमाल
मेतेति।[illegible]चक्षुवेदवनेधासंशयमुपन्यस्तवान्।किं तएवालंनेपक्षोविधायतेधालन्नमाप्य मुतयाजिमदेतत्कर्मेति

दृ नांश वर तंर से s नेर हूर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रो२ म॰ प्रदार्थ २

सं॰ वा॰ तत्र (विशेषणाभावाद्धर्माकृतप्रत्ययो नास्तीति स्पष्टो विकरणसिद्धमेवेति नोपलभ्यन्ते तेनैव क्रमेणयाडिद्वति धामद्धोपसंक्रा
यामपवादोयं क्रियते। तत्रोक्तसंयोगप्रत्युदाहरणत्वाङ्गत्वायो पि सर्वपक्ष ष्टबुद्धिवैचित्र्यार्थं क्रियते यो नाम तत्। किंवा
वासनाया सामान्यतो दृष्टेन वेदार्थमुन्नीतापेक्षलक्षणविद्यातिरष दर्शिता संकानन शक्या कर्तुमिति श्रूयते तत्र केषांचि
त्पूर्वो विकरणएवालतानि यं जातिपर्या पत्वेन प्रसिद्धो येषां यज्ञत्वमानत्वेन तडपयमवापितथैव मन्यन्ते तत्राप्यूर्ध्वयामनि विशे
नं प्राप्नेवावं स्वविधानामिति सर्वपक्षदृष्टं तिद्वान्तसुद्वयदेवता सर्वथा व्यथानुपपत्त्या पूर्वमस्मान्नियं कालमलोन २९
दृष्टपूर्वशान्त्यालगत्यादि वानेनन्द्यां मैवार्यं नुमानानासेन वा नवेहासावस्थीतिया बहुना नांयावदेहदादीसंक्रा
न्तकर्मप्राप्यदर्शनमुपपद्यते। तत्र वार्ध्यं च सगोपसत्वन हेतुवाद (प्रपंचवादोपपन्ने श्वा। वक्तनिकानाना नित्यप्रश्रावनर्थं वचा

डिं२ नी२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दि॰ ह्नुर ह्नुर शारदुपुनः

...स्यदर्शनविधौ हेतुवन्निगदात् निगदोर्थवादत्वमुपपद्यते । मारभ्यर्थे ... चानभ्यासान्नेवस्य प्रियतमं पश्यतानुवच्यमानमसंवद्ध
मेवस्यात् यस्मादसौ मन्त्रः प्रियो वत्स इत्यादिः संज्ञापनार्थमालम्भ्याभिमुख्यसन्न ... मेवस्यादर्शनात् वत्सप्रियामानानुवच्या
दुकरणात्तेन कृतत्वा ... नासंसृज्यमाना सेह्यादिष्वपि स्वत्वं व्यतिरेकेणोपपद्यते तस्माद् विप्रयोजनत्वसंस्कारकत्वाल्लिङ्गमा
विधानमेतत् ... तिसिद्धं ॥ प्रयुक्तस्यार्थशब्देन तदर्थः स्तुतिसंयोगात् ... मालम्भस्य प्रत्युदाहरणमिति तु वरुद्धारेण निर्वा दं
पस्यदेवताशंकानाभ्याधिकोत्यारंभ ... त्यान्तिकमेव वत्सपुरोडाशादीनां यागार्थत्वं सर्वथा चैतस्यामीयत्रपरित्यागः के
वल्यात् ... पदस्थानानित्वविहितायां निर्देशात्तु पञ्चानां प्रतिपत्तिः न चात्यर्थं वा तु पयुक्तस्य प्रतिपत्तिर्युक्ता इत्याके
त्तितेयो ... वाश्यगोपयोगिन्यमेव विज्ञायते वाक्यशेषेव इहस्पतिः प्रमाणो यदि विविक्तदेशेन तत्संवध्यते त्वाम
ज्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं वा · र्थं कर्म वस्यान्न तस्मादाग्नेय प्रकृतिकं वार्हस्पत्यं चरुं ऐन्द्राग्नं निर्वत्यौ शेषकार्याणि एपि कृत्वा उपक्षान्तम्यश्वस्तु रित्येवं प्रामे
वं प्राप्रेक्षमा वर्वीदीनां स्त्वलाघेन नैदमर्थ्यमवास्थितम्यथा प्रमाणमेवैषां विनियोगो वगम्यते। नैवार श्वस्तु लेवनीति पु
त्यन्नमात्रस्यैव प्रयोजनापेक्षायां सत्यां प्रागंगकृताभिघारणार्थं स्यालनिर्दिष्टशेषत्वेन प्रत्यक्षेन विधानं दृहश्यतेप
20 देनं वस्तुमुपदधानानितघ्यानिराकांक्षस्य वचरोः स्रुतेनाभिकार्योत्तरेण संबंधो न स्यात् किमुत ते नैवयागेन न स्रु४ २०
वेयं प्रतिपादिरितिप्रथमं प्रयोजनं न्वावगम्यते। अथ कर्म्मणि पिवोपधानं प्रतिपन्नाद्यमाद्येनतैतासंस्कृतस्य
लनिर्वर्तयतीति द्वितीया निर्देशो विशेषः वैश्वाचदेवतायो गश्वरो रस्यानुमानिकः भीवास्थ्या र्थवाद न च्छिता दिवि
वर्जनात् रानीवारसंवद्धः सरस्वत्यस्य स्वरावर्त्तमानस्यानित्यावाक्यशेषस्थो विष्णुद्देशमनोकादितदेवतासंबंधेनतस्याः

तरा

स्या २ व ३ न ३ ति २ र २ स्य २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मु २८ स्प २ स्मा

तद्धितचतुर्थीमंत्रवर्णादिनिश्चयविना कथमपिदेवतात्वंकल्पनीयं। यागमात्रघटमानत्वे शश्वस्थितएवांत... डप
धानार्थत्वमेवयुक्तमिति येषां वा र्हस्पत्योभवतीतिचतुर्थसमानाधिकरण्येनतद्धितेन वा क्वचशेषे देनताश्रवणे
तेषामपिप्रथमस्तुपधानार्थत्वे विष्णुदेशाज्ञसिद्धे नाकांक्षिता देवताविधानुमर्षी... क्येतिवर्त्तमानापदेशानुरोधे
नपाहसंवयमस्य वार्हस्पत्यं वर्तमानं ... स्यामस्मादृशमेवैतत्प्रशंसार्थं कीर्तितमित्यवगमाद्यथ एवंशाखोतरी... व
वनस्पतेः ... एतदत्वमिति ... स एवं वार्हस्पत्यो भवतीति अस्यापि तैत्तिरीयवचनस्यानिश्चीयते ...
देषोपिनयजिमद्भुतनज्ञतियावद्गुक्तन्त्वसि... ।। पात्नीवतेतु सर्व... वादवच्छेदः पत्नैवा विकारेणोत्सृजति रपियजि
मदन्तिस्थानेनवेति ... वे नेवाज्यं पात्नीवतं मालभते इत्येकं पाशाविधायपुनराम्नायते पर्यग्निकृतं पात्नीवतमुत्सृजति

स्र २ वा ९ मु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं.वा.

तितत्रगुणत्वविधिः उत कर्मान्तरमिति वचनव्यक्तिद्वयप्रतिभानात्तेन संदेहे सतीति वा यद्याश्वेतं लंभवदेनाविधिशक्त्यादेश्यदे

वतासंबंध विषयत्वेन कर्मान्तरत्वं किं वा नत्वचस्पुरणं येन प्रकृत्याभिज्ञायते च सा पर्यग्निकृतपशोगव्यवाक्यान्तेदा प्रसज्यते

यदि द्रव्यत्वापि पूर्ववज्जते विशेषणेऽप्ययपानातं ततस्त्र देवकर्मेति वि[illegible] प्रेतत्र व्रतमहेन्द्रस्यैवेन्द्र द्य गा[illegible]का स्वेदापिप्रत्यत्ति

ज्ञानले सोऽस्मातिदेवतां तत्संयोगादपि वाक्तियागवद्विधत्ते । पार्वतोद्देशेन वोस्य उद्यस्य विधीयमानेऽपर्यग्निका- २१

रणाव स्याविशेषा वाक्यं निषेधेन यवा हि तत्कल्पना यावो ऋजातितं वध्यते प्रान्य एव वचनस्योत्पत्ति वाक्ये नोऽस्यां

इतिद्य योऽपुनःरुक्तनिर्देशात्तत्रपर्यग्निकरणविधाने नात्रार्थस्य स्याति देशेनैव प्राप्तत्वात् तत्र केवलपशौ वर्तता

विधिर्वैकल्पिकः शाक्य स्त्रा[illegible]पि उमुत्पत्ति वाक्या सिद्धस्य विरोधात्तत्र च प्राकृतस्त्रोपकारके च तपर्यग्नि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विज्ञायत

करणं पुनः शुल्वा एहमेवायनदस्र्वेना । शक्यादर्शयितुं सिद्धवदुपसर्जनीभूतपर्य्यग्निकरणनिर्देशात् ॥ नचपर्य्यग्निकरणा
द्वक्ष्यते ता । हुररीते वीचकः येन तत्मा विग्रहणोऽनरकर्म्मावच्छेदो तत्स्या सौ कर्लस्य व न्ना येन पर्य्यग्नीकरणकालएवेष्ट
जतीति कल्पेतानवलम्बनेण मंचयणे हेतुरग्निस्तुत्यापिवाक्यसमवायापपन्ने मर्घ्यागेषु वक्त्वो दकआप्नेषु वचनान्तरेनिवि
द्वेषु पर्य्यग्निकरणवेलायां द्येषत्तु शीयमानेषु सत्सु नैव तत्रो ज्ञायते किं क्रियतामिति सर्वकरणे कालेलोपात् ॥ नरकाल
करणेवां गांरलोकपात् ॥ एतेनावस्था विधिः प्रयुक्तः चोदकेन वत्नावत्पर्य्यग्निकरणोवस्था उच्छ्रूज्ञातशतिप्रापितं स
योऽन्नरं व स्थापरिसंख्योच्यते तत्र त्रिदोषवमुक्तमेवतस्मात्र सर्वकर्माणि किंचिद्विधेयमस्य वा कस्येति कर्मान्तरमेव
घदेवतासंयुक्तं देवतागुणसामान्येन चत्सर्वप्रकृतिकमसमीपोमीयप्रकृतिकमेववा विधीयत इति प्राप्ते विधीयते प्रकृत

ग्र२ त३ समृ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिर

प्र४

तंवा॰ प्रत्यग्निद्यानाघ्नमो नाम्नो वगम्यते। पर्यग्निकरणांता। सिन्नंगरी निर्दिश्यते पाली वर्ष्टे हस्ताव ऋमनोनायामि वा। प्रिशब्दः सत्यपु
जपविशिष्टस्वदेशनो प्रकृतं यागं ब्रूते। पर्यग्नि कृतमद्धुस्य ज्ञातो निष्क्रमणात् स्नस्यैव गुणविधिर्विज्ञायते न तु तव सर्वेषु णात्रि
प्रकाराणि राकृता सत्येशेषा निराकृता पर्यग्निकरणं न। यतो निष्पन्नमधुननिराक्रियते यथा पो षशब्द इडांतादि वेदलवं च नर
डवा ति तथा यिगमपि डुरीको ति। नाहि निर्दिष्टपर्यग्निकरणता पूर्वांग कृतेषु संभवति। तस्मात्तदुपादानं दिवात्तुल्लाति २२
न इतताव गम्यते। कथं ज्ञानापे नीच वा श्रुप्रयोगवचनात् प्रकृते इह समसामर्थ्य पर्यग्निकरणं। तां तकलापस्यातिक्रमको
रणो नावाश्न प्रकृतिस्यानि सर्वाण्यंगायथ प्रेहते। नतश्चैता वत्येवास्यांगानीत्यव धारणं। स्वत्पप्रा प्रिमा। तथ नवोदके
नापिसिंडुरंगावच्छेदार्थमेवेदं नाकृयामिति फलतश्च। दिशपत्ते नेत्यते पूर्वे वादव छेद इति एवं चसति याग्रां तरापूर्वा तरा

धि॰ सरां॰

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वे॰ २२

दिक्स्यना

घ प्य ३

उमानादिक्कृतयोर्भवतीति। तत्रपरत्वदसंबंधविधान। विप्रकर्षः पर्यग्निकरणमिति विशिष्टसंयोगे विधीयमाने यद्युत्सर्गा स्य
द्युत्पेक्षा प्रमेवनयापि तद्देशेनांगकलापाविधानादनर्थकं तु। विप्रकर्षो ह्यसएव विधेयत्वेनोक्तः। तत्र सेत्ठ दर्भ्रं ङ्गिपकामस्ये
त्यादिष्ट्वि [illegible] वधानो रत्यं तथापारार्थ्यं स्याद्या। तस्मादकर्मांतरत्वं प्रकरणादपि च पर्यग्निकरणं नांगप्रधानं सिद्धः पत्नीवत ग्र
हणं नित्याङ्गवादत्वानुमिति विशिष्टाङ्गवादैकांशव्यपदेशोपालंभ [illegible] परिहर्तुं स्वमाङ्गुणविधिरिति सिद्धं॥ ॥अद्यथा
तु केवले कर्मशेषः स्यात्। अन्यत्र रूपाधीतयोः संश्रुदान्याय ग्रहणयो रास्त्रंभा [illegible] दिवस्त्र्येषा संदेहं तत्र देवपत्नद्वयं निराकृत्य यड् व ३
निवोदनेति विज्ञायते। किं च प्रकृतादपि प्रेरत्वं नामधेयेष्ववस्थितं किमुत प्रकृते [illegible] न्योत्रपत्रनैवाश्रयेद धीः। तद्येतन्नामधे
यं प्रकृतो कस्यचित्प्रसिद्धं यस्य पुनः स्वनिमामर्थो द्धिरुपासन्नियेत। तस्मादङ्गातिवोदनासामान्येनद्योतिषोमप्रकृतिरे

दतं ४ ना ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तो पि २ स्त्रहै २ नं

तं.वा. कार्षं चोद्यत इति मन्त्रामन्त्रेणैव वस्नालंभनतुल्यत्वं एकत्र यज्ञे तो। श्रव्यत्वं त्वाशास्त्रन्यत्र वाक्यानिवारणासंज्ञया। न चैकत्वित्वे
एकाक्तिनामत्व। ज्योतिष्टोम वर्मं प्रदर्शयेत्य देवतासंबंद्ध सिद्धेः। अग्नीषोमीयां गान्तरत्वमिति विप्रा प्रोष्य धीयते। ग्रहणं नाम चेष्ये च
केवलं यत्र गम्यते वस्नालंभनादपि स्यूनं तत्र दृश्यते प्रपत्ते। देवतानाव दत्र दूरस्थैव पदपि दृष्टमाणं द्रव्यं तदपि केन विद्वया न३
२३ तानतिद्रव्यानां गुणेन वैविनाद्रव्यमुपलक्षयितुं शक्यं न च यागे न व्यवहारिते ज्योतिष्टोमवद्भावो भिद्यते न सोमग्रहणमेतादृ २३
तिविज्ञायते। न च एकत्वार्थिर्ज्योतिष्टोमेन यावद्विवरति उपादानमात्रं वचनवाक्यं वैतेयगीतामनीयेन तत्र विधेतां। ग्रहणोसा
मानाधिकरण्यापादितनाम्ना वं नयोर्निष्पन्नत एवाम्नानि रत्नवग्रहणे भेदा। न च तावन्तायागांतरत्वं भवति। देवतासंयुक्त
वेपि वैवं जातीयकानां यजिमन्त्रं निराकृतं ग्रबोदकाश्वसंस्कारात्यत्र पुनरपि न विधते यो घटा स्यवा कोयजति। सापि रेव

चेय २ रि २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दुसय[illegible] पि।

तीवारवंतीयसर्वपदव्याये नसंक्रांताविधिशास्त्रिनाप्रत्ययेननाविधीयते। तस्माद्यागमस्यग्रहणाविधानमेवैतत्रस्त्रशोकथंय।
गसंबंधश्रुतिचेन्न। गृह्णानिसामान्योपस्थितेनज्योतिष्टोमेनेतिकोविश्वास्येववचनयोः स्रोत्निरीयाणांज्योतिष्टोमप्रकरणेपुनःश्रवणस्य
वणंतदर्थंन्यप्रयोजनत्वात्कर्मणांविनियोगंकरिष्यति। यथासाम्रदर्श्यपूर्णमासारम्यवादेनसामिधेनीसंबंधितयोत्पन्नेष्वपाकरणे
कैश्ववचनैर्विनियोगायागार्थेवत्वमेवमिष्टापि[illegible]संबंधितयो
[illegible]ड्समध्या। तेनसंस्कारस्वाप्रकरणेकर्मशब्दत्वादित्ययमेवपक्षः सिद्धः। अग्निहोत्रादर्श
ना[illegible]क्रतुशब्दःप्रतीयते यागविद्युतस्त्यत्रापि चैवंसंदेहः। किमसर्वयागविधितत्वर्जनमात्रविधानमुतप्रकृति[illegible]वृद्धु
णविधानमिति। तत्रास्मदाश्यवत्प्रकरणेपुनरसंक्रीर्तनात्। संस्कारमात्रस्यवकेवलस्यप्रयोजनात्संगत्वात्संज्ञयैवक्रतुतरंक

त्र२ य२ तत्र२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं.वा. या १
त्वम्। तेन तया वफलश्रवणे मूर्ध्नो त्येवोति नवगुणं तत्फलमिति सैक्यं वक्त्रं धकतासुपानुपपत्तेः। तथा चैकां। तिकसोमञ्जौ गा स्त्रिक्राव्युप्यु
पसदादी च्यत्रसैवं ड्डा ति सैयंते। तयोर्मतिववना निश्चयो [illegible] तो ग्निमग्निष्टोमेनैवानुत्पजतितीत वा ग्निं यजतीति सम्निधौ यज्ञमीतिव
रतत्प्रत्यवाद्यशास्त्रमित्येवं स्थितेनामन्त्रेण विशिष्टयागा विधानं विज्ञायते तस्यैव वाग्निष्टोमादिसंस्थात्वं निशेषणं द्विरात्रादय
स्वकालविशेषा विकल्प्यंते। अथवा संस्था विधिपरे वाक्ये पड त्यत्रवाद एवमपकल्प्यते। पद्युत्पत्तिवाक्येविनोतिर्यक्ति सद्व्व २५
न मूस्माडत्तरकालहृष्टेन पजातिसामानाधिकरण्येनादावेवाग्निशब्दं क्रतुनामधेयमिति निश्चीयते। तु शब्दः पूर्वपक्षः एतेनानिवृ
त्य तेन प्राप्तं प्रयोतिष्टोम [illegible] वरपश्चान् रमोत मनुवदति। यद्वाग्निमानि सोमादिसंस्थे ज्योतिष्टोमे यजमानो त्युक्तो यद्यग्निर्यो [illegible] एवमसावनु
यमुंसक्यते सर्वत्र हि तन्त्य रूपाणां तत्र्य गमनाणां विज्ञायो पर्यवसति। तथा देवदत्तमत्र गच्छतीति। य [illegible] दि देवदत्तं त्रिगछ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्येवमनुगमनमपवकल्पनो तथा तु यजनमपि तस्मात् श्रुतानुमिते ति कर्त्तव्यतोकं कृत्तु विधानपेतदितिपार्श्विमे व्याख्यानेपि प्रसिद्धो
मादित्य:पश्चाद्दैक्रियमाणो यंतदगमेवजवतीति फलश्रुतिरर्थवाद:स्यादर्थहजउद्यतंत्रद्वारा फलमात्रपोनिर्देशादितिफलविधि
त्वात्पुरुषार्थमितिविशेषः॥ ॥द्रव्यंवास्यात्चोदनायास्तदर्थत्वा शास्त्रत्यंतन्त्रदिशद्द्वारवाक्यभेदादितिर्विनाद्दलनंनपारित्य
ज्यक्रतुराग्नि:प्रतीयतोनघाग्नेसिद्धउङ्क्षिदादिवधोगिक:नापिवाक्यभेदतत्र प्रख्या तत्र व्यपदेशाद्वैर्युक्तोयेन कर्मनामधेयवं
विज्ञायतेपत्तुतत्प्रख्यचमस्तीत्युक्तंपवे घादिक्रत्वंगवेनाग्निं विधीयतेसउप्राप्तक्रत्वंगानाव एव चयनसंस्कार्यंतया श्रूयते
नेव नाड्रूपेण क्रतुस्थिरप्राप्नशनि तत्प्रख्योद्यशा ग्नीतरानावसरस्मात्द्रव्यमेवाग्निरिति।कतमद्रव्यमितिचियनसामाणा
विकरणपविरोधा निप्रायेणप्रश्न:।सिद्धान्तवादीउग्नीन्निनवहन्तीतिवश्वैयधिकरण्येन संस्कार्यसंस्कारसंबंधोपपन्नेराविरो

२४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अ३ ड्य य

तं॰वा॰ धंमन्त्राह्नयदे त वैलनं इति तस्मादग्निशब्दस्य प्रसिद्धार्थग्रा न्निवा चिनोते स्वयागाग्निधा नाशंकेोद्धव्यदेवतानां वाद्यग्निंचयने
नसंस्कारोनीत्येतावन्नेवा व्यो हनार्थो व्यापार्यते तथा चद्वितीयासमर्थिता भवति कर्मणो मधेयत्वे ह्यग्निः श्रवत् क्लेशः स्यात्
अनुपपत्तिशब्दौ कथमिति चेदुच्यते एकादशादीनसत्राणि पाडि भावङ्कुहिष्यति । अनुशब्दाश्चितेरेषामनुष्ठानं वादिष्यतिमादि
ग्नयमग्निशब्दः स्मानाधिकरण्यान्नतो दुःखं नायेतेन द्विषाकर्मणि द्वितीयाप्रस्याद्वा अपञ्चव्याधिकरण्यं कर्मप्रवचनीययुक्ते २५
द्वितीया वेषां जायमर्थो अग्निचयनमत्राग्निसोमादि निर्येस्त्वमिति अग्निशब्दस्य सामान्यचयनेऽपि सन्नन्न प्रकरणवशाच्चयन
संस्कृते वह्नौ प्रवर्त्तते चयनसंस्कारो नरकालं प्रसद्यामित्यर्थः तेन क्रत्वंगत्वाद्वोपनयनार्थत्वेनैवेतानि क्वनानि वादके नैव प्राप्ता
नि विरुतिसुपुनः श्रुतिः किमर्थे तिचेद्दशमेवदानंते ग्रहणे समानविधानं स्यादिति नवावशंप [illegible]

त३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तुल्यजातीययोरपि पौर्वापर्यं भवतीय थायाक्रमं तु तुंक इत्यविरोधोपपत्तेः। यद्बु देवदत्तोयज्ञदत्तमनुगच्छतीत्येतत्तुल्यक
र्मत्वं गम्यत इति युक्तं तत्र कर्तृमात्रोपादाने सति क्रियांतरानुपादानात् इहपुनरग्निसंस्कारोपनिवपनकर्मैव विधत इत्यसमानैव
संयोगात् रक्रत्तु प्रदाय्योः स्यात्। तेनधर्मा विधाना नि॥ अपि स्तोत्रमित्यादिष्वगत्यालक्षणाश्रयणं यं तल नेन संबंधं स्तुलं लक्षने मेना पितद्वा
रक्रतुः नैव केवलक्षणाश्रिते तिसर्वत्रैवा सोपितद्धेति। तस्मात्सत्यांगतौ द्रव्यवत्वनत्वमेव युक्तं। यंत्र नैवाधिकरणे नाष्यकारां त
रेणाग्नेः फलवदफलत्व प्राकृतवैकृतत्व नित्यानित्यत्वोत्तरादिविकारा विकारत्वविवारः कृतः सत्रुदाहरणांतरेष्वाधिकरणंतरासि
द्धम्। द्रासंबद्धोपि स्मरणमात्रदर्शेणोपत्यम इत्युपेक्षितव्यं। तस्मान्नैवं जातीयको गुणोभेदक इति सिद्धं॥ ॥ प्रकरणांतरेप्रयोज
नान्यत्वंगतं तु गुणलक्षणभेदप्रसंक्ता प्रसक्तं कीदृ गुणः सर्वशासंनवा इ पिन्नति कीदृशो वर्त्तते वसंभवतीति। इदानीं पर्यवासिते =

नु॰ शो॰ वे॰

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं.वा ष्टुपंचस्तुते दर्करणे प्रकरणांतरस्य त्वणो भेदः प्रस्तूयते तत्र नाव दर्शाग्निहोत्रादिशब्देन संज्ञीकर्माभिधानो विततं विप्रकर्षमात्रेण
भेदत्वं प्रपद्यते। यथैव लस्यां पाटलिपुत्रे वाग्निहोत्रादिशब्दोच्चार्यमाणो नार्थांतरं प्रतिपादयति एवं प्रकरणांतरेऽपि नाहि प्रकर
णांतरं तस्यार्थांतरमभिधानश। कोऽपि प्यनक्ति। नाह्निशेषिता स्वपजातिर्भिन्नोत्पादयोऽपि तेऽर्थांतरे स्वर्गे नेये नवार्थांतरेण विनाकिं
26 विदनर्थकं भवति। त मासाविधानं तेषुन संभवति। यावज्जीवादिविधिभिः सह तुल्यबलत्वेन विकल्पोपपत्तेः। यो वा तेषां काम्य २६
प्रयोगस्तत्स्थानवगतकालविशेषत्वाच्छमासपरिमाणविधानामित्यदोषः प्रकरणस्य च वाक्यं बाधकमिति सत्यमेव यथवा दाक्षि
तत्वमिति न प्रतिषिद्धा नाम मासपरिमितः प्रतिप्रसवः स तु प्रयोगमध्य एवाक्रियते यथवा तान्ये नाग्निहोत्रादीन्यनपयुप स्या
यसोमयागस्य हिता तिसवप्रयोगवचनेन फलेन विधीयंते नाग्निकेवलतो जीवेद वदंतो योऽसहेऽयं वा नुं जानो यथवं प्रतिय ततेवक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

फलांतरसंबंधात्कर्म्मांतरत्वेनाविनाभावादित्यत्क्रमभेदाधिकरणे तथा वक्ष्यमाणे व क्रत्वंतरंगतत्वं प्रधानत्वमपि द्रव्यपरिग्रहैकरणं
दोषप्रशक्तेन विधीयमानं नाविरुध्यते तस्मादेवमपि तथैवाग्निहोत्रादीनि निप्राप्तत्वात्तेषूपसङ्गः । परं त्वेतदग्निहोत्रं विधीयते । नच
नैयमिकस्यैतानि संतीत्यनेन जिज्ञासिता यदि हि मासः शुद्धो विधीयते तत्पूर्वकर्म्मानुवादत्वाद्विधिर्वेदपि । तन्त्वेतदग्नि उपसदुत्तरका
लत्वे तत्प्रवणात् । विधमानानिडुपसङ्ङिशक्यकालोलत्वापि उत्तमत्वनैयामिकेतः स्वार्थापरार्थो वा विधत्ता यदित्तामुपसदुत्तर
कालत्वं मासस्य विधीयेत । एवं सत्यनेकार्थविधानाद्वाक्यभेदः स्यात् । एतस्मादेव हेतोर्दीक्षितदानहोमपाकप्रतिषेधेन प्रतिवि
द्धस्य प्रतिप्रसवरूपेण वा सत्त्वेकदेशत्वेनवार्थविधिः प्रत्युक्तः । तत्रापि ह्युपसदुत्तरकालत्वं मासस्वेत्यनेकार्थत्वमेकार्म्मांतरवि
धानेऽत्वनेकार्थत्वमदोषात्तस्मात्कर्म्मांतरमिति सिद्धांतः । विहत्वकृत्थयादिवाक्यभेदप्रसंगात्कर्म्मांतरत्वमेवं तद्धि सत्यं वक्ष्ये

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्स३ नुषंगे एत नवेछ्रुतिरनर्थिका। तत्रैवदिनतार्थानामनुषंगोनवेरुसा त ४

दर्शेउः प्राप्नोतिनप्रकरणांतरंस्य यवागूणादेर्वनेकाल्मकत्वेन सर्वत्रासंभवात्।नेदशतिप्रकरणांतरानवकाशत्वयाद्विपघापि
प्रहृतेतस्मिन्नग्निहोत्रे नवेदिदं। तथा ग्रसंनवान्नास्मि स्वक्रया कर्मांतरं गुणः। किंच अग्निहोत्रस्यवेतेनने दःक्लेशे नसंनवेत्। उत्तरेषां
उनैवस्या डपसंसंगतेर्विणौ मासं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजत इत्यादिषु हि केवलसाधं संबंधाविधानात्। न वा क्य नेदः प्राप्नोतीत्यकार्मां
तरत्वप्रसंगः। तत्रैतस्या दिनाप्युमाद्विश्वरित्वे त्यनुषंगादग्निहोत्रेउल्पत्वमिति तद्युक्तं कुतः। विनायत्रार्थे षंगो युक्तो। यत्रतेनावि ३५ २७
नानर्किं विडनंनवति। यथात्रैवमासं वैश्वदेवेनेत्यादिषु याकरं जनत इति नानुपपद्यते तावत्र किं विडनामित्यवश्यं उपक्रम्यां। इह
पुनर्दर्शपूर्णमासादिवाक्यानि तावत्स्वपदेरेवानेराकोत्ती स्वतानि उपसहित्वरिवेत्यपमपिसर्वत्रैववचरितार्थत्वान्न। किंवदपेक्षि
तेतत्रनकाश्चिदपिहेतुः उरान्नियेनाउ पत्युक्ते तायस्तु वाक्यभेदप्रसक्त्यर्थमेवाडसंगामि छेत्तुर्यादापि स्यात्। तत्र पुनः पुनश्च विच्चेत्या पिवि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

म१

नु बुद्धि

विधानाशयावदनुषंगमुपसंपादमत्युच्छा मंत्राप्नोति। अनिष्टं चैतत् । वेदाध्ययज्ञाताज्ञावार श्रुथाग्निहोत्रस्यैवपुरस्ताद्रहृता सिः सर्वी
षंगार्थसंपादनमित्युच्यते तथा सतिशब्दोच्चारणमध्येवमेवावस्थितं अग्निहोत्रादीनां पाठक्रमाद्वाधेनउपकरिष्यतीति नार्थोनुष
गेना तस्मान्नैतदृष्टाख्यानमुपपद्यते तस्यैवं वर्णितानीयंउपादेयोगुणो यत्र भवेत्तत्रप्रकारणान्तरे तत्राकर्मान्तरेषु कार्सुदेशे पेक्ष्यक

५६ र्माणिता। तत्तावदत्र नैवप्रकरणंतरसद्भावान्तरे दोषगम्यते। किंतर्हि सर्वप्रकरणविच्छेदात्सर्वविपरवर्तमानेहि सर्वकर्माणिके
नापिप्रकारेणोन्नरस्यने द्रष्टप्रतीयते नतुप्रकरणांतरं सदपि किंचिदुपकरोति तथाचफलं वाकर्मसन्निधावित्यत्रव्याख्यामः। सर्वत्र
व विहितं प्रकरणस्य कर्मणः संबंधि द्विप्रकारं स्मृयते। उपादेयमनुपादेयं च। तत्र यदुपादेयं यथा हवनीयप्रतिपदादि तत्प्रदेशान्न
रस्योद्देशेनापि शक्यं विधातुं यत्त्वनुपादेयं देशकालनिमित्तफलसंख्यायात्मकं तस्यप्रदेशान्तरव्यवस्थितं कर्मप्रतिविधानशक्तेरेषाक्व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं·वा·

ध्यक्तिर्भवति तत्रैव कर्म्म कर्त्तव्य मिति। परोद्देशेनत्वक र्मविधी यमा नं य घध्ये ततद्रूपमेवंवो कोनो पस्थाप्यतेततत्तदेवेत्यकर्मा तर

बुद्धिर्भवति। [illegible] स्थचीषदपिति रोधा नान्नो पतिष्ठितेतत:परं प्रति वि धीयमा नत्वेनैवाविहितादथ्य

व बुद्धि:स्थिता नशक्या पनेतुमि तिकर्मा तरत्वं भवति पर्वं भावि धायकस्त्रत्रोपदिशा तिष्ठ विधेयंपदार्थप्रति मयैतर कर्मविधीय

९६ तेनस्वस्वरूपेणा उत्पन्नमशक्यं तत्रविधा तुमिति वलादुत्या घतेर्घादिक श्चिदेवं विधेशङ्को मुत्याद यितं ततउत्या दायितुं यावदङ्गम २८

पत्यत्रविधिं कारो सिद्धथनोत्या दयाति ततोमयैत्या दित मा कश्चि दपश्वा दग्न्यो परो धर्मद्व तिन्न्रेवमा घो पितेयदिकश्चि तथा वि

धमुपनयति तदेवदेशादो विधत्रो श्चयनो पनयाति ततः स एवोत्पादयत्यपी ति नि त्वथ्य तेनांदिहमौ पश्चावड्र रस्तुहोमा न्तुवादेतनश

क्यते विधातुं नह्निकश्चिद्धोमा उरो येना घेवमासंसपादायितुं समर्थद्ये नात्यं तंद्य तंत्रमनुपादेयं मासमेव प्रतिहोमा दिषु विधीय

ततोसायमि २ बो ३ म१ न२ दू१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व३ म१

...पा ... शक्त्रावनुभुघ्यमानायामीदानीमेवोत्पत्तिः क्रियते न चोक्तस्य पुन...

...त्ता त्रादिपदेनोत्पत्तिसहचारिणा तत्कर्म्मोत्पत्त्या उपनीयमानायां मासंदं ब...

...ना निषानोपनीतं खेट कर्म्म नोत्पद्यते पुनः नाम बेयोपनीतं तत्र नोत्पद्यते तत्र यत्र वा क...

...यमानं तल्लिप्यते तत्र खवाक्यगतेन ताक्षोपनीयमानं तत्प्रत्यभिज्ञाय तत्र इति कृत एतच्छा...

...क कर्म्म पश्चा... तत्र तदेवेत्येवमीपतां संनिधानेनाक्रियाहृगेव देशादिवाक्ये पु कर्म्म वामपतं...

...रा हित घावदाख्यातपरत्वं त्रवाच ... नैव नेदानेदयोर्द्वयोर्ध्रियते तस्मिंश्चाख्यातप्र...

...तीय ज्ञातिपदमात्रसंगतावालोच्यमानायामन्यमपनुहीत्यादेस्तु वाक्यहृप्रव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अथेत्या

...धात्वर्थमात्रं च सन्निधाप्येतश क्तितः । भावनात्वनुपस्था । नाद्विधमाना [illegible]

...या । निधात्वर्थाना नामधेयत्वेना वस्थिता । नि नना वनाया स्वेनता वना [illegible] नयत

...त्वना वनाना वदच्यप्रमाणत्वा । दारव्या नप्रत्ययान्तरेणा त्वनुपनीयमाना नकथं विरुध्यत्य निधा...

...यवा । धात्वर्थो पि यथाख्याते स वक्तः प्रतीयते सत्वा । निधापि नाना म्नातादृक्षै वो पनीय...

...नीय ते त्वनता हश स्येव च द्रव्यं त ता लिंगसंख्यायोग्य र्थो निधापि [illegible] वति र...

...मो पि निघते यत्वत्र प्रकरणान्तरेपि तथा त्वतमनुपादास्पृते त्वा वना वान द्वर स्ता...

...प्रणिरेण फले विधीयत इत्य च गमाश्रम कर्मा न र च त यथा तिराश्च श्च...

का, नं,

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सं २ उ दृष वा न्यूर्यंततीति सेद २

वारो मिथुवांपडज्ञाइत्सः षडश्त्यादिष्वुयथावत्रणप्रथामेष्व[illegible]पदान्तुप्रकरणंतिरगतपाला। दिसंवंधौविधिवसुत्य
त्नीमपिस्पृशश्या। वद्धलीयस्यो त्यान्निविवियारित्या। विप्रकर्षो दनिआर्यमानौ। तिनतीनिन्निश्वीयततेदेवमा। दिष्टपिंकेत्यवा। श्यते २
परमार्थेनन्तु। निघतेभावनामात्रंबाद्यर्थो नापजिष्णुतेनोमाहिनन्तपादानमासनोया। पचोदितेणमविल्ताहाणबाह्यप्रवणेहितदर्थ
पेदोभवतिसर्वेन्नपडपसवगोऽरनाममात्रोपनीतप्राहतयागप्रत्यमिज्ञानाज्ञावनामात्रभेदातस्मात्साक्षकंप्रकरणांतरेप्रयोजन।
त्ययमिति। नायकारउपसज्ञिश्वरिवोतितन्नृत्तीतंकालमेवानुपादेयत्वंपंतेदह्वेउवेनदर्शिनातिन्नलद्यं। अथोचोत्तनपसेदोपिवि
धीयंतइत्यादिवाप्यासाविकरणवदस्युपेत्यवादेनसमर्थयितव्यं॥ ॥फलंचाकर्मसंनिधौ॥ एवंषडपित्तेहूतेवः पर्यवसिता
नेप्र तिप्रकरणांतरस्यैवप्रकारांतरप्रदर्शनंक्रियतेयोनामप्रकरणांतरकृतमेवकालसंवंधिकृतंवानेदमन्यंतेनासंविधानान्न

द२ ग्र३२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्तु१ ब्रि२

तंत्रा· पादेयेव [illegible] सवं धमावक्तं तं प्रति विस्पष्टीकरणार्थं फलंवा कर्मसंनिधावित्यारभ्यते न चेतन्नस्तप्रमं लेदकारणं तत्र देशनिमित्त

30 योरन्तुपादेयत्वंस्तु [illegible] ज्ञानमिति सर्वकारणेभिद्धवा दिक्ताउदारणं सर्वत्रैवद्वेवमा विदर्शयि तव्यं तद्यथासत्राया

वरूर्य विश्वजिताय जेतसामुस्याने विश्वजीदित्यादौ निमित्तं देशोपि दर्शितेन तीरेणसा रस्वत्याग्रेयेनाष्टाकपालेनसम्या

पत्र ४ र्यसमीयादित्या [illegible] ति [illegible] दिवर [illegible] केनापि कामे

पित्र [illegible] फल यथ यातिरात्रादि वदेवप्रत्यक्षवाणं तथा पित्राक्रयण्डघड्डमानात्र वितान पदयुक्रप्रयु नवा ३०

क्यापरिसमाप्तेर्वृा क्यं नरस्य स्या [illegible] पे त्राणावकर्म्मान्तरवं फल सं [illegible] यपोर्स्तुउल्पदेव वा दिह्नविचारात्र फलमुदाहृत मेवसं

कार्यमप्युवाहृत्वं चैवात्या दीक्षिणीयेति यजमानसंस्कारार्थ वेनोपादानाश्च नारम्यकिंविदीतिप्रकरणंतरावरोधाभावज्ञाप

दा१ न२ स१ सा ना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्पो२ द्य२

नार्थः। तत्र प्रयाजो देशेनाङ्गवतो यागादिवत्फलं विधेयं शक्यं हि तत्पुरुषेण दर्शपूर्णमासशब्देनापि कामयितुमशक्यत्वात्कृतेषु फल
विधिरिति। सिद्धान्तवादी तु स्वर्गकामाधिकरणसिद्धं प्रत्ययार्थं वाक्यसंयोगाद्धि इति फलोद्देश्यत्वं भावनावदन्ति न शक्यते फलं विधातुमिति
विधीयमानं क्रियाङ्गत्वादफलमेव प्राप्नोति। क्रियापि चाविधीयमाना तादर्थ्यमप्रतीयमानानि फलेवस्याः। न चोभयोरुद्दिश्यमा
नयोरुपादीयमानयोर्वा संबन्धोऽस्तीति एकोद्देशेन फलमुद्दिश्य कर्म विधातव्यं। तत्र स्वर्गादेव सिद्धो भेदः। एतेन संस्कार्यमपि यावज्जी
विकं न वा नित्यस्य काम्यस्यानित्यैरग्न्यादिकर्मभिः। कथं विद्यपि संबन्धः साध्यसाधनरूपतः तस्मात्स्वकर्मेतराणीति सिद्धं॥ संनि
धौ च विभागात्स्वफलार्थेन पुनः स्मृतिः॥ सर्वेषामेवांसानिर्धेष्प्रत्युदाहरणार्थमिदमारभ्यते फलग्रहणं प्रदर्शनमात्रं सर्वो निर्दे
शादीत्युदाहृत्यानीति समे दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेत पौर्णमास्यां पौर्णमास्या यजेतेत्याद्यवरुद्धा वं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेत दर्शपूर्णमा

ग्रा२ प१ दैतान२ सं१ द्य२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं.वा.

व२ पि२

सत्यां चोदकेन पौर्णमास्यां पौर्णमास्या यजेतामावास्यायाममावास्ययेति दर्शपूर्णमासाभ्यां स्वर्गकामो यजेत शेषारब्धिषु
कृतं यजमानानि सर्वत्र पूर्वाधिकरणेनैव देशादीनि प्रतिविधीयमानत्वाच्छ्रकर्मान्तरत्वं प्राप्तमासन्नविहितस्य विनोक्तीत्यनुवादः प्रस
सज्यते । अन्वयमानमुद्देश्येनैवात्रोद्देशसंभवः । अन्वयमाना नियोक्तेनोद्देश्यानि कर्माणि नवोद्देशणानामुद्देश्ये संबंधो वक्त
व्यते । देशाद्युद्देशेन तु विधीयमानानां कर्मणां स्वतन्त्रपात्त्वनुवाद कल्पनं युगपद्विध्यनुवादद्वोषाद युक्तं तस्मात्कर्मान्तराणीति प्रा ३१
प्ते निधीयते नित्रे हि विधिसामर्थ्यादुत्पत्ति विनियोगयोः न प्रसत्यां गतावेकमसत्यां न द्वयं न वेत्य अनुगत्या हि तेनैवोत्पत्तिप्राप्तेनैव वि
विनियोगः क्रियते सत्यां तु गतौ विनियोजकस्योत्पत्तिविधावर्थात्प्रत्यक्षत्वादाद द्येनैवोत्पादितानां तावद् विपरिवर्तमानानां विनियो
गसामर्थ्यमेव ज्ञायते । नचाद्युद्दिश्यमानत्वमनुवादत्वकारणं नोपादानं विधिविनिवृत्त्यप्राप्यप्रापशाभिवक्षेहिते । यद्यपि देशादीयत्रपादेय

पि९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्टत्वा वचनाद् इति शब्दं नैनर्थाय प्रापणत्वात्तेषामेव ज्ञायते विधिर्विधेयत्वं । उपादीयमानस्याव कर्मणस्ताद्दृशस्यैवानपर्युपस्थापनादनुवा
दत्वाच्च सन्निधानेष्वपर्युपस्थापनाच्च विधिर्नोपादानमात्रादित्यविरोधः प्रथमादन्नेदाः विपरीतन्निरैवबेक्षाविनागशब्दे नोक्ता विशेषेण
वचे सावेतच्छब्दप्रत्ययादितिप्रयोजनते दीर्घिवोदयेतिकर्मान्तरेपि किलेतत्शब्दहृताश्साद्दृश्यप्रत्ययावश्याग्नेयादीन्येव ह विधि
कथमन्यत्र विधेयो याग इति लक्षवोद्यंज्योतिरादिवदेतच्छब्दस्य प्रमुयमानमुख्यार्थोपपन्नौ सत्यां साद्दृश्यलक्षणा(ग)उपपन्नेः तस्मात् स्वमुत्तं पू ४
क्ने मे [illegible]स्यान्न विधेयो याग इति । एवमुक्तानि सापवादीनि षड्भेदकारणानि प्रत्यंतरे च वक्ष्यार्थे च भेदकारणानि शब्दान्तरसंज्ञागुणफ
लाद्युदाहृतानि पुनः श्रुतिसंख्योपोः शब्दान्तरणवांतरएवांतर्गतो वा अप्रकरणांतरस्यवफलाघन्यत्वमात्रार्थत्वात् । तत्रपुनरुक्तमिवद
श्यते । नन्विपंचकत्वोत्यप्रोपजातिः शब्दांतरादितित्ववराते वैवंजातीयका नामेकत्वमपि वाव्यतिरेकाद्रूपशब्दाविनागावेतितस्मा
चेन्न निपाद्यते नाप्येकशेषेणालंकृतो व्यारितः । स मैशब्दप्राजापत्यशब्दाः संवैतिशब्दैकच प्रत्यभिज्ञानार । तथा चोक्तं ऋग्वादिवद्वौगपद्यमिति । संख्या नावा

६२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न ४

भगवती

न २

तं॰वा देकशाब्धेसत्येव कारणांतरत्वेदमपश्यन्तांशब्दांतरकल्पनंतत्र [illegible] सोमाग्यांतर क्रतौ प्रकरणांतरत्वाद्वि [illegible] नाफलादीनामभे

दकत्वमुक्तमपिनष्टसंसनि बौधविज्ञा गाः रसंनिवेर्गुणायैनसुनःश्रुतिरित्यादौ [illegible] नाप्रत्यभिज्ञा निमित्तत्वात्फलाद्यनुपग्रहीतंप्र

करणांतरमेवभेदकारणंनव दृष्टुपेक्षितं। फलंच प्रकरणांतरमर्थतत्वेनति। रिक्षितं। पदश्येकं वा संयोगाद्रूपचोदनाख्याविशेषादि

३२ त्येकत्वेहेतुविपर्ययवत्तु क्षयमस्यज्ञापकमित्यत्रांतदपिप्रस्तुते विकरणोच्चेषामसंभवादितिनाशौ वितं तस्माद्यथोक्ताःषडेवभे ३२

दहेतवः। [illegible] पितृसिद्धांतेसंज्ञाश [illegible] दांतरयोर्गुणसंख्यायोश्चभेदोवक्तव्यःसन्नोक्तइत्यभिधीयते। [illegible] पानपि वा [illegible] वाग्संज्ञाश पि

द्वांतरात्पृथक्कृत्यासज्यसमवायावसंख्याभिन्नागुणांतरात्रसंज्ञादिद्वयत्रप्राप्नामपिक्विपाम [illegible] भिदक्षाना विछेदमात्रात् [illegible]

नात्रिसंख्यापिपृथक्पदनेकोत्यधमा नसमवेनाश्वीसंभवद्गुणांशूपि घतयाती॥ ॥ [illegible] यस्त्रान्हेतुवादस्यासोनप्रतीयतेत्येयोक्षाक

गा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग्र४ वाग्नेय·उ~

पालो मंत्रा स्यायां नवतीति ह्रूयते किंच एवामा नयत्रा प्रच्युतप्रश्ये क्वैघाउ नः श्रुतिः केनापि प्रयोजने नायकर्मांतरमिति
संदेहस्य स्वसंनिधौ व विभागादिति सत्यप्युपादेयमिमावाख्यां प्रत्युपादानेतदेव कर्मै [illegible] तासिद्धांते प्रापने निधीयते ॥ पु
नाःश्रुतिरनयार्थाो मेदिकेत्यवधारिता । तादृशी च प्रमित्येवं द्विरामेयः प्रयुज्यतां । प्रयोगद्वि च । द्वारेणव कर्माविप्रतिज्ञा
तमेवैतद्द्रव्यमिति । तत्र पक्षांतरमाह । विभागात्तु कर्मणो द्वितुतेन न विधीयते । पुंक्तं समिदादिषु प्रत्ययस्तयागपुनांश्रतेभेद सुर
कत्वमिह तु द्रव्यदेवतासंबंधादभावनुमातव्यः । तद्द्रव्यदेवतं प्र [illegible] मित्रस्तु पलभ्यमानं सर्वसंबंधानुमवशादेकांते नत
मेवयागं वो व्याति । द्रव्यदेवतमप्यद्यदितिवेश नाविभागप्रत्ययोपलंभाद्वदि द्रव्य क्लिष्ठतो भेदस्राद्धीयते प्रसंयोगांतरे
तस्या चाग्रेयस्या विशिष्टा तस्माद्वैकालिके नव नद्रूपेनामावाय्यामाग्नेयविधानां । अथ वैद्विगपरत्र पूर्वोयेयाख्याह सर्वदर्शन

द्वै वे या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मा॰२ मित्युक्ते तद्व्यपेक्षं तदेव कार्यं एकेनेतरेण व्यवहृतिप्रापद्यते। न च सामान्येन विशेषः केनतरेण प्रतिपादिते कृतं यद्येन तु क्त्वादनर्थकमि
ति। कार्यं भवन्नानर्थक्यं। तदेव हि युक्त्या विषयमणमिति नोपपन्नतरं न वेनार्थोत्तर वचनत्वं पाद्यार्थनित्यत्वप्रसंगात्। तस्मात् रसकृ
देव प्रयोग इति। सर्वं विदमस्यासाधिकरणे निराकृतमपि तद्वत्तरस्य त्वदर्थेण विभ्रष्टमसन्निधीयते। न तु परमार्थेनानर्थक्यम
33 भ्युपगम्य वेदान्तमते। अथार्थो वा पुनरुक्ताति॥ सर्वथा पुनरुक्ति प्रयोजने प्रकृताद्विषयमाणे गुणस्याश्रवणाद् उपरिसंख्याय 33
स्वविदोषत्वादर्थवादत्वेऽप्युपगम्यते कस्यार्थवाद इति क्रियासंकीर्तनान्न मायेयमभ्योवेति मन्त्रापवदतासार्थवादकेना
विहिते विप्रदेशान्तरस्थेनैकवाक्यतामपेक्षितार्थवादेनेति विविशेषत्वं ह्यर्थवादनामवास्थितं परिचोदनाव सर्वेपन्ना।
ऽन्निधायेन कृता। तत्र यथा श्रुतावा श्रुतावरोऽवदेवतेत्यविचारणान्न विज्ञायते किं विषयामिति तत्रैतददतिक्रान्तलोचनेनम

कि २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हेत्वाधिकरणे गुणश्चानर्थकः स्यादित्यत्र सूत्रे निर्दिष्टं परामृष्टमिति दृश्यते यथैवाग्निमन्त्र देवता नंतर्गतपत्ते केवलैश्च वेदमात्रसाध
नत्वाद्धिश्रुदेशेऽर्थवादेन स्थितमनर्थकं प्राप्नोति तथैवेदं सूत्रं स्तुतिमात्र मिति मन्यते नवोच्यते प्रशस्तशब्दैरवधारितेन वाक्यांत
रात्र केवलदेवतेनकर्त्तृस हेतुरेणेतनः स्तुतिः समस्ता जिमामाश्रि तेयं॥ ॥ग॥ ॥ ३ ॥ ॥ठ॥ ॥इतिश्रीमहद्भमादि
लकृतौ तत्रा टिकायां द्वितीयस्याध्यायस्य तृतीयः पादः समाप्तः॥ ॥ठ॥ ॥पावमानीचावह्नुवज्ञाह्मणेऽध्वर्युब्राह्मणेवाश्र
यतइति नामीर्देननवेद्यं। नन्वकर्त्तृधर्म्मकर्म्मधर्म्मइतिशेषलक्षणविषयत्वादिह न संबध्यते। केचिदाहुः पर्यवसितेलक्षणे
र्थतदापोचि विचा त्यासन्नेः क्रियमाणो न विरुध्यतइति तदयुक्तं। शास्त्रांतरे कार्म्मभेदविचारस्याधापर्यवसानात्रष्टक्रमदसं
बंधनीयं यथैव भेदकारणानी कर्म्मभेदप्रत्ययेद्याप्रिपं ते तथैव वाप्रयोगभेदेपि तद्विषयावरजीवगुणसंयुक्ता नामाग्निहोत्रादानां अयो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तं॰ वा॰

किंप्रयोगा लिंघेतेउते कर्म्या यां प्रयोगाः काम्यः स एव यावज्जीवकालपरिमित इति । तत्र यदि यावज्जीवकालः कर्मधर्म धर्मो वेति विशेष्
ते ततस्तायं प्रातर्वा काव सेन तत्र कालसमापनमग्निहोत्रं श क्रो ति ना दं तं कालं स्वरुपिन्दमित्यर्थो वक्ष्यो तिष्ठो म व दस्य स्वं न पमेव प्रयोगा
प्रति पद्यते यादि यावज्जीवनं निमित्तत्वेनो हि स्प कर्म विधीयते ततो या वस्त्र कर्त्ते ना वि निमित्ते वी ना कामसंबंधेनवो धमा नम करो
दोष प्रसक्तेरवश्यं पुरुषेणजीवता धर्मसिद्ध्यर्थमनर्थपरिहारायवा कर्त्तव्यमिति कर्त्तृधर्मो नियमो ते नवो दितो भवति ति त दावज्जा यं
प्रातः काल यो जीवनस्य च संहतानां निमित्तत्वा त्तथा ति दिवसं न पर्यवसिते तत्र पर्यवसितं कर्म्म पुनं पुनः क्रियत इति प्रयोग नाय व
तेन प्रयोगस्ते दा सेदा यवै तत्र फलत्वा रसाध्य कारेणोपच्यमावि ति मं तद्य । किंशप्रमेका प्रयोगो य्यस्तत्पा कर्म्म घोषीया व ३४

34

२१५००

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri